

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КІСІЛЬ ЗОРЯНА РОМАНІВНА

УДК 340. 12 (075.8)

**ПРАВОВІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ
ПРОФЕСІЙНІЙ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ
ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Спеціальність 19.00.06 – юридична психологія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Київ – 2011

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі юридичної психології Національної академії внутрішніх справ

Науковий консультант – доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України
Коваленко Валентин Васильович,
Національна академія внутрішніх справ, ректор

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор,
Мєдведєв Володимир Степанович,
Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри юридичної психології

доктор юридичних наук, професор
Богатирьов Іван Григорович
Поліцейська фінансова-правова академія, ректор

доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник,
Ващенко Ірина Володимирівна
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри загальної та
організаційної психології

Захист відбудеться «__»_____ 2011 р. о ____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.01 в Національній академії внутрішніх справ за адресою: ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою: ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1.

Автореферат розіслано «__»_____ 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. Г. Братасюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертації. Соціально-політичні, економічні та правові процеси, що відбуваються на перехідному етапі розвитку Української держави, супроводжуються суперечностями в багатьох сферах суспільного життя. Зважаючи на те, що конституційно задекларовано статус нашої держави як правової, соціальної, то на шляху утвердження верховенства права, розбудови повноцінного громадянського суспільства однією з пріоритетних проблем є забезпечення захисту прав та законних інтересів людини і громадянина. Її вирішення значною мірою безпосередньо покладається на правоохоронні органи, складову виконавчої влади держави. Працівникам цих органів суспільство виявляє велику довіру і сподівання, прагнучи бачити в них не лише тих, хто стоїть на сторожі закону, тобто фахівців високої кваліфікації, а й активних і авторитетних співвітчизників, які з почуттям громадянської відповідальності виконують свій службовий обов'язок і є патріотами нашої Батьківщини. Безумовно, для досягнення цього ще належить чимало зробити, тому, успішна реалізація розпочатої правової реформи в Україні пов'язана із значними змінами в функціонуванні системи органів внутрішніх справ (ОВС), що дозволить підвищити рівень правосвідомості та професіоналізму їх працівників, позитивно вплине на поліпшення іміджу цих органів у суспільстві. Сьогодення вимагає не лише нового юридичного мислення, а й формування цілковито іншого типу правоохоронця, який не лише суворо дотримується принципів законності, а й добре орієнтується і діє в сучасному правовому просторі.

Доводиться констатувати, що соціальні очікування, якщо йдеться про повсякденні реалії не виправдовуються. Непоодинокі випадки байдужого ставлення працівників ОВС до пересічних громадян, зневажання процесуальними нормами і нормами моралі, приниження людської гідності затриманих осіб, необґрунтоване застосування зброї та спецзасобів, тощо. Усе це свідчить про наявність замовчуваної донедавна проблеми професійної деформації правоохоронців. Про її серйозність свідчать і такі факти.

Протягом 2009 р. у провадженні органів прокуратури та суду було 2002 кримінальні справи, порушені стосовно 1834 працівників ОВС. Із цієї кількості справ переважна більшість (76%) стосувалася злочинів, вчинених у сфері службової діяльності, зокрема за перевищення влади – 158, хабарництво – 154. Крім того, відносно працівників міліції було порушено 40 кримінальних справ за ігнорування Правил дорожнього руху, 28 – за злочини, пов'язані з наркотиками, 23 – за злочини проти власності, 15 – за хуліганство, 7 – за вбивство. За матеріалами службових розслідувань за фактами скоєння надзвичайних подій із ОВС лише у 2009 р. звільнено 732 працівників, стосовно 4228 – застосовано інші заходи дисциплінарного впливу.

Аналіз статистики (2003-2009 рр.) свідчить про тенденцію зростання кількості порушень працівниками ОВС дисципліни, зокрема вчинення проступку у стані алкогольного сп'яніння, втрата табельної зброї, службових документів, спецзасобів і майна. Протягом 2009 р. до МВС України надійшло 1096 повідомлень про такі факти протиправної діяльності працівників: незаконне притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності, приховування злочинів від обліку, необґрунтоване застосування спецзасобів, зловживання алкогольними

напоями на службі, незаконне зберігання зброї, словесна образа затриманих, порушення процесуальних норм тощо, яких було на 1,8% більше, аніж у попередньому році¹. В науковій літературі подібні факти зазвичай відносять до проявів професійної деформації.

Незважаючи на науково-практичний інтерес до цієї проблематики, зумовлений насамперед прагматичною потребою підвищення ефективності діяльності ОВС в умовах загострення соціальних суперечностей у суспільстві, їй поки що не приділено належної уваги. Серйозну науково-теоретичну базу в її дослідженні становлять положення, наукові ідеї, аргументації у працях вчених юристів – Ю. Є. Аврутіна, А. І. Арістової, С. А. Алтухової, О. М. Бандурки, О. О. Бандури, Д. М. Бахраха, Ю. П. Битяка, І. Г. Богатирьова, Н. Б. Болотіної, І. Л. Бородіна, А. Г. Братка, Т. З. Гарасиміва, І. П. Голосніченка, В. М. Горшеньова, В. К. Грищука, О. М. Джужи, В. В. Зуя, Д. П. Калаянова, О. Г. Кальмана, Р. А. Калюжного, Д. А. Керімова, С. В. Ківалова, А. Т. Комзюка, В. В. Коваленка, В. К. Колпакова, А. П. Корєнєва, М. В. Костицького, О. В. Кузьменко, В. В. Кулініченка, В. А. Лазарева, Д. М. Лук'янця, А. В. Малька, Н. П. Матюхіної, М. І. Мельника, С. В. Петкова, О. В. Петришина, П. М. Рабіновича, О. П. Рябченко, О. Ф. Скаун, В. П. Столбового, В. Ф. Сіренка, С. С. Сливки, В. М. Сирих, Ю. А. Тихомирова, М. М. Тищенко, О. І. Харитонова, С. А. Шалгунової, В. М. Шаповалова та ін.

Розкриттю різноманітних проявів існування сутності професійної деформації через багаточисельні опосередкувальні фактори в дисертації враховувались узагальнені висновки, положення наукових праць таких відомих учених у галузі юридичної психології серед яких: С. П. Безносков, А. В. Буданов, Л. М. Васильєв, І. В. Ващенко, А. В. Дулов, К. В. Злоказов, Л. М. Колодкін, В. К. Коломієць, Х. Лангерок, К. Леонгард, І. В. Максимов, В. С. Медведєв, Н. П. Мітюріна, М. В. Монахова, С. Є. Раїнкін, О. Р. Ратінов, В. Ф. Робозеров, А. Н. Роша, Г. В. Рябов, Л. Н. Терновський, В. Г. Самарін, А. Л. Свенцицький, Ю. В. Стригуненко та ін. Основні підходи до визначення професійної деформації працівників ОВС проаналізовано Е. А. Айроян, С. П. Безносовим, О. Берден, Н. Вітрук, А. К. Глазичевим, Р. А. Кузнецовим, В. С. Медведєвим, В. С. Павленіним, В. С. Плєтніковим та ін. Фактори, що зумовлюють розвиток професійної деформації працівників ОВС, розкрито в дослідженнях С. Ю. Вахрушева, В. К. Коломійця, З. Н. Каландаришвілі, А. А. Ласкіна, М. В. Монахової, А. Л. Степанової, та ін. Багато важливих питань досі залишаються спірними, а деякі з них не розв'язані взагалі, зокрема, в правовій та психологічній науці і практиці ненапрацьовано єдиної концепції протидії професійній деформації працівників ОВС, не досліджено механізм впливу детермінант на розвиток професійної деформації працівників ОВС.

Незважаючи на чималий обсяг наукових праць, присвячених вивченню різноманітних проявів професійної деформації та людської поведінки, все ще недостатньо висвітлено, на нашу думку проблеми детермінації, існування та сутності професійної деформації працівників ОВС. А такий її аспект, як

¹ За даними Департаменту інформаційних технологій МВС України.

запобігання професійної деформації набуває особливої актуальності з огляду на сучасні реалії. Враховуючи це, на часі – потреба глибокого і всебічного дослідження гострих кадрових проблем в ОВС, механізмів їх регулювання, аналітичне узагальнення нагромадженого правовою, психологічною та іншими науками теоретичного та емпіричного матеріалу, оцінки тенденцій у цій сфері. Отже актуальність та важливість комплексного науково-теоретичного висвітлення цієї актуальної проблеми, обумовлена контекстом удосконалення вітчизняної правової системи, спрямованої, зокрема, на посилення захисту прав і свобод людини і громадянина, а також на підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів, зокрема, ОВС.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконано відповідно до Концепції адміністративної реформи в Україні, затвердженої Указом Президента України від 22 липня 1998 р. № 810; Указу Президента України від 9 лютого 1999 р. № 145 “Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади”; Рішення Ради національної безпеки і оборони України “Про стан злочинності у державі та координацію діяльності органів державної влади у протидії злочинним проявам та корупції”, уведеного в дію Указом Президента України від 27 жовтня 2009 р. № 870/2009; Програми науково-дослідних робіт з проблем виховання особового складу органів внутрішніх справ, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 липня 2010 р. № 639; Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007–2009 рр., затвердженої постановою Кабінетів Міністрів України від 20.12.2006 р. № 1767, Пріоритетних напрямів дисертаційних досліджень МВС України, що потребують першочергового розроблення і впровадження у практичну діяльність органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 рр. (наказ МВС України від 29 липня 2010 р. № 347), а також у контексті наукових досліджень Львівського державного університету внутрішніх справ за напрямками: «Організація та управління органів внутрішніх справ у сфері охорони громадського порядку» (Державний реєстраційний номер 0106U003646) та «Організація та забезпечення профілактики правопорушень органами виконавчої влади» (Державний реєстраційний номер 0106U003637).

Тема дисертації затверджена Вченою Радою Національної академії внутрішніх справ (протокол від 16 жовтня 2010 р. №16), розглянута координаційним бюро відділення Академії правових наук України, як така, що відповідає спеціальності 19.00.06 – юридична психологія.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у тому, щоб на основі аналізу наукових праць у галузі права та юридичної психології, чинного законодавства та правозастосовної практики, історичного та сучасного досвіду визначити та комплексно розглянути теоретичні і прикладні проблеми протидії професійній деформації працівників ОВС України, а також обґрунтувати теоретичні основи механізму протидії професійній деформації працівників ОВС України та сформулювати рекомендації з вдосконалення його застосування. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

- охарактеризувати розвиток доктринальних поглядів до розуміння поняття «професійна деформація працівників ОВС України» і на цій основі репрезентувати сучасне наукове уявлення про цей феномен;
- виявити детермінанти професійної деформації працівників ОВС України та здійснити їх класифікацію;
- з'ясувати сутність та мету організаційно-правових заходів регулювання та протидії професійній деформації працівника ОВС, розробити модель їх дієвого механізму;
- висвітлити психологічні умови, чинники та детермінанти професійної деформації працівників ОВС, встановити психологічні кореляти механізму протидії та профілактики досліджуваного феномену;
- розкрити зміст, структуру та природу правового статусу працівників ОВС України як фактора протидії їх професійній деформації;
- проаналізувати та обґрунтувати правові та психологічні основи дотримання заходів забезпечення провадження в справах про адміністративні проступки в діяльності працівників ОВС України як умови протидії їх професійної деформації;
- дослідити особливості правозастосовної діяльності працівників ОВС України у контексті професійної деформації;
- виявити та охарактеризувати діалектику взаємозв'язку правосвідомості і моралі в діяльності працівників ОВС України як чинника протидії професійної деформації;
- здійснити теоретичний аналіз проблеми професійної стійкості до психічної напруженості в екстремальних умовах службової діяльності, зокрема в стресогенних та ризиконебезпечних ситуаціях, обґрунтувати пропозиції щодо організації професійної психологічної підготовки як чинника запобігання професійній деформації;
- з'ясувати соціальні, правові і психологічні витoki та детермінанти корупції серед працівників ОВС як одного з проявів професійної деформації, запропонувати ефективні заходи її запобігання та попередження;
- сформулювати рекомендації, спрямовані на удосконалення теоретико-правових засад і практики організації профілактичних заходів запобігання професійній деформації працівників ОВС України;
- на основі аналізу напрацювань з суміжної юридичної та психологічної проблематики розробити концепцію профілактики професійної деформації особистості – конвергентної працівникові ОВС України.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у сфері запобігання професійній деформації працівників ОВС України.

Предмет дослідження – правові та психологічні засади запобігання професійній деформації працівників органів внутрішніх справ України.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є система принципів, методів і прийомів наукового пізнання. Їх застосування визначається системним підходом, що дає можливість розглянути проблему в єдності її юридико-психологічного змісту і форми, здійснити системний аналіз правових та психологічних аспектів протидії професійній деформації працівників

ОВС України (розділи 1, 2). Діалектичний метод пізнання дозволив оцінити еволюцію професійної деформації працівників ОВС України; розглянути її у статистичній і динамічній та визначити заходи протидії їй (розділ 1). Ретроспективний метод використовувався для вивчення генези професійної деформації працівників ОВС України, впливу на неї історичних і соціально-психологічних умов (розділи 1, 3). В основу розгляду феномену професійної деформації працівників ОВС України покладено принцип єдності логіки та історії процесів, їх діахронічної та синхронічної композиційної єдності, оскільки у професійній діяльності ОВС України завжди є риси минулого, сучасного і майбутнього (підрозділ 1.1, розділ 2). За допомогою логіко-семантичного методу та методу сходження від абстрактного до конкретного поглиблено понятійний апарат, визначено сутність і особливості правових і психологічних аспектів регулювання та протидії професійній деформації працівників ОВС України (розділи 1, 2, 3, 4, 5). Синергетичний метод дозволив довести, що спосіб мислення працівника ОВС України, його світогляд, професійна культура та установки є результатом нелінійних впливів і наслідків у нестійких (мінливих), незамкнених (відкритих) системах, які накреслюють індивідуальний шлях пізнання юридико-психологічного підґрунтя та зумовленості професійної деформації (розділи 3, 4). Історико-правовий метод застосовувався під час дослідження розвитку нормативно-правової бази і соціально-психологічних детермінант щодо завдань, функцій, повноважень ОВС України як органу управління (підрозділи 3.2., 4.1., 5.2). Інтеграційний підхід до феномену професійної деформації працівників ОВС України надав можливість по-новому з'ясувати окремі грані протидії професійній деформації як неоднозначного феномену, одночасно щодо інших сторін предмета дослідження утвердитися у звичному розумінні, що є також наслідком наукової історико-правової рефлексії (розділи 1, 2). Завдяки порівняльно-правовому методу визначено напрямки удосконалення національного законодавства, у зв'язку з чим актуалізується можливість застосування досвіду інших країн, пов'язаного з попередженням і профілактикою професійної деформації працівників міліції (поліції) (розділи 3, 4, 5). Для з'ясування та вдосконалення юридико-психологічних заходів профілактики і протидії професійній деформації працівників ОВС України використано методи моделювання, прогнозування та варіаційної статистики (розділи 4, 5).

Емпіричну базу дослідження склали узагальнення практичної діяльності міліції (поліції), аналіз політико-правових публікацій, довідникових видань, математико-статистичної обробки даних офіційних інформаційних джерел. Поглибленому вивченню проблеми слугували проведені дисертантом спостереження, анкетування і опитування 860 працівників ГУМВС України у Львівській, Хмельницькій, Житомирській, Запорізькій, Луганській, Чернівецькій областях та УМВС України на Львівській залізниці.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в дисертації комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень правової та психологічної науки досліджено проблему професійної деформації особистості працівників ОВС України та сформульовано авторську концепцію її профілактики. У результаті проведеного дослідження сформульовано

такі концептуальні положення, що вирізняються науковою новизною і мають важливе теоретичне і практичне значення:

вперше:

- репрезентовано комплекс наукових знань, що дають цілісне і систематизоване уявлення про закономірні прояви та характерні ознаки такого юридико-психологічного явища, як професійна деформація працівників органів внутрішніх справ України;

- синтезовано методологічні і прагматичні підходи до визначення і класифікації детермінант професійної деформації працівників ОВС України;

- розкрито суть і значення застосовуваних правових засобів запобігання професійній деформації працівників ОВС України, що стало підставою для формулювання пропозиції змін і доповнень до чинного законодавства, для подальшої систематизації та уніфікації відомчих нормативно-правових актів, а також деяких законодавчих та підзаконних актів.

- розроблено механізм правового регулювання запобігання професійній деформації працівників ОВС України;

- сформульовано низку конкретних пропозицій та рекомендацій, спрямованих на удосконалення теоретико-правових засад і практики застосування заходів забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення в діяльності міліції як умови протидії професійній деформації працівників ОВС України;

- визначено роль та місце дефектів моральної та правової свідомості як складових професійної культури працівників ОВС у розвитку професійної деформації, окреслені детермінанти зазначених відхилень у механізмі соціалізації;

- доведено необхідність здійснення наступних загальних заходів щодо удосконалення нормативно-правового забезпечення службової діяльності працівників ОВС: а) проведення загальної кодифікації чинного законодавства, яке регулює проходження служби працівниками ОВС; б) внесення змін та доповнень до правового регулювання відносин у правоохоронній сфері; в) внесення змін та доповнень до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Закону України “Про міліцію”;

- запропоновано та обґрунтовано комплексні правові та соціально-психологічні заходи щодо реалізації концепції профілактики професійної деформації працівників ОВС України;

удосконалено:

- сутнісне розуміння інституту правової відповідальності працівників ОВС України як фактора протидії їх професійної деформації;

- положення про діалектичний зв'язок права і моралі в діяльності працівників ОВС як адекватного і універсального засобу розуміння і тлумачення сутності професійної деформації працівників ОВС України;

- змістовне і сутнісне визначення понять «суб'єктивне право працівників ОВС», «соціальний захист працівників ОВС», «правовий захист працівників ОВС», «корупція в ОВС», «стрес», «професійний стрес», «професійний ризик», «психологічна корекція професійної деформації»;

дістало подальшого розвитку:

- визначення правового статусу працівників ОВС України, зокрема, його сутності та структури, обов'язків працівників ОВС, їх прав та відповідальності як фактору протидії їх професійній деформації;
- дослідження проблем у правозастосовній діяльності працівників ОВС України як умови запобігання їх професійній деформації;
- науково-теоретичні та праксеологічні підходи щодо організації протидії корупційним правопорушенням як різновиду професійної деформації працівників ОВС України;
- положення про зумовленість ефективності службової діяльності чинниками екстремальності, про вагомість стресогенних та ризиконебезпечних параметрів діяльності з детермінації професійної деформації;

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані у дисертаційному дослідженні теоретичні положення, пропозиції, рекомендації сприятимуть становленню та подальшому удосконаленню правового та психологічного механізмів запобігання професійній деформації у середовищі працівників ОВС України. Одержані результати використані у науково-дослідній діяльності при розробці проблеми запобігання професійній деформації працівників ОВС України, при підготовці проектів законів, а також інших нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення механізму правового регулювання та заходів психологічного запобігання професійній деформації працівників ОВС України.

Матеріали дисертаційного дослідження використовувалися при підготовці підручників та навчальних посібників з дисциплін «Основи управління в органах виконавчої влади» (2007 р.), «Адміністративне право» (два видання – 2008 і 2009 р.), «Основи управління в органах внутрішніх справ України» (2008 р.), «Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ України» (2009 р.), «Професійно-психологічна підготовка та особиста безпека працівників органів внутрішніх справ України» (2010 р.). Результати дослідження використовуються у навчальному процесі при читанні курсів із зазначених дисциплін у Львівському державному університеті внутрішніх справ (акт впровадження №22 від 25.10.2009 р.)

Результати дослідження також використовуються при проведенні занять зі службової підготовки персоналу, а також опрацюванні методичних рекомендацій щодо застосування норм чинного законодавства та поліпшення діяльності працівників ОВС України Департаменту громадської безпеки МВС України (акт впровадження від 16.09.2009 р.), ГУМВС України у Львівській області (акт впровадження від 19.11.2009 р.), УМВС України у Чернівецькій області (акт впровадження від 10.09.2009 р.), УМВС України на Львівській залізниці (акт впровадження від 02.11.2009 р.).

Підготовлено та подано на розгляд Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України пропозиції щодо внесення змін у чинне законодавство (лист Комітету ВРУ від 16 квітня 2009 р. № 04–19/14–1143).

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та висновки дисертаційної роботи оприлюднено у доповідях і повідомленнях на

дев'ятнадцяти міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях і семінарах: Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми гуманітарної підготовки працівників ОВС в умовах Європейської інтеграції» (Київ – Івано-Франківськ, 11-12 квітня 2003 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Комунікативна компетентність працівників і їх зв'язки з громадськістю» (Львів, вересень, 2003 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінальний кодекс України 2001 року: проблеми застосування і перспективи удосконалення» (Львів, 13-15 квітня 2007 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Організаційно-правові засади управлінської діяльності ОВС в умовах Європейської інтеграції» (Одеса, 26-27 жовтня 2007 р.); Міжнародній конференції «Актуальні проблеми тлумачення і застосування правових норм» (Львів, 28-29 березня 2008 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Взаємодія громадян та правоохоронних органів в контексті формування правової держави: правові, історичні, філософські та психологічні аспекти» (Львів, 15 травня 2008 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми чинного адміністративного законодавства, шляхи подолання та перспективи вдосконалення» (Івано-Франківськ, 30-31 травня 2008 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми протидії злочинам у сфері економіки» (Львів, 26 березня 2010 р.), Регіональному круглому столі «Проблеми державотворення та правотворення» (Львів, 18 лютого 2011 р.); Звітній науковій конференції «Економічна безпека і право: проблеми та шляхи вирішення» (Львів, 25 лютого 2011 р.).

Публікації. Основні результати дослідження знайшли відображення в індивідуальній монографії «Проблеми професійної деформації працівників органів внутрішніх справ» (Львів: вид-во Львівського державного університету внутрішніх справ, 2008. – 607 с.), дев'яти навчальних посібниках; чотирьох підручниках, затверджених Міністерством освіти і науки України: «Основи управління в органах виконавчої влади» (Лист №1.4/18-Г-1101 від 10.07.2007р.), «Адміністративне право (Лист №1.4/18-Г-853 від 11.04.2008 р.), «Адміністративна діяльність» (Лист №1.4/18-Г-1938 від 24.07.2008 р.), «Адміністративне право; 2-ге видання (Лист №1.4/18-Г-853 від 11.04.2008 р.) та у навчальному посібнику «Професійно-психологічна підготовка працівників державної служби боротьби з економічною злочинністю», затвердженим Міністерством внутрішніх справ України (лист від 22 червня 2010 р. № 43/956), 27 науково-методичних матеріалах, 33 наукових статтях у наукових журналах та збірниках наукових праць, 19 тезах виступів на конференціях, семінарах, круглих столах.

Структура дисертації. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, п'яти розділів, що включають сімнадцять підрозділів, висновків, додатків, списку використаних джерел (600 найменувань). Повний обсяг дисертації становить 522 сторінки, з яких основного тексту – 396 сторінок, додатків – 49 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** розкрито актуальність теми дослідження, проаналізовано ступінь розробки проблеми, вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами,

темами, визначено мету й завдання дослідження, його об'єкт і предмет, сформульовано наукову новизну роботи та її практичне значення, подано інформацію про апробацію дисертаційної роботи, впровадження її результатів.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України» який складається з трьох підрозділів, присвячено висвітленню сутності феномену професійної деформації працівників ОВС України, обґрунтуванню методологічних підходів його дослідження.

У підрозділі 1.1 *«Професійна деформація працівників органів внутрішніх справ України: історіографія та феноменологія»* аргументовано, що незважаючи на давність перманентних спроб дослідити феномен професійної деформації, це явище залишається не до кінця пізнаним. Крім того, воно надзвичайно динамічне, тому завжди буде предметом наукового та практичного інтересу.

Узагальнення наукових розробок про феномен професійної деформації працівників ОВС України у працях вітчизняних, зарубіжних учених (зроблено їх аналітичний огляд), дозволяє стверджувати, що в юридичній психології дотепер нема єдиного підходу до вивчення професійної деформації як складного психолого-правового явища, застосовуються концептуальні різночитання самого поняття «деформація», тобто воно не належить до понять, беззаперечно введених до системи знань про професійну діяльність; допускається навіть розгляд цього явища у відриві від з'ясування стану позитивної правосвідомості.

Серед найпоширеніших причин професійної деформації працівників ОВС України виділено соціально-політичні, економічні, правові, організаційно-управлінські, психолого-педагогічні. Констатовано, що розробка проблем запобігання професійній деформації має міждисциплінарний характер, тому нею займаються фахівці різних галузей знань, зокрема спеціалісти з державного управління, юристи, психологи, філософи, економісти. Лише міждисциплінарний підхід дозволяє встановити детермінанти розвитку професійної деформації, дати об'єктивну оцінку рівня її вираженості, виявити аспекти, які потребують удосконалення у сфері правового регулювання. Оскільки професійна деформація становить собою не обов'язковий, але реально можливий наслідок процесу формування і професійного розвитку працівника, то теоретична розробка дієвого механізму регулювання запобігання їй на основі комплексного і системного підходів, вироблення правових заходів попередження та корекції її проявів, впровадження у практичну діяльність ОВС єдиної концепції протидії професійній деформації вкрай необхідне, бо сприятиме насамперед підвищенню ефективності правоохоронної діяльності.

Підрозділ 1.2 *«Сутність професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України»* присвячено обґрунтуванню й визначенню базових понять, що використовуються у процесі висвітлення проблеми професійної деформації працівників ОВС.

Ключовим при з'ясуванні смислу поняття «професійна деформація працівників ОВС України» є питання про те, що слід розуміти під професійною деформацією загалом. В науковій літературі воно представлене полісемантично, причому як синоніми найчастіше використовуються терміни «девіація»,

«порушення», «делікти», «викривлення», з чим допускаються відхилення від чіткого уявлення про певну норму, до того ж негативного характеру.

Професійна деформація у працівників ОВС виявляється, насамперед, у правовому нігілізмі – зневажливому ставленні до вимог закону чи неприйнятті необхідних згідно чинного законодавства заходів, ігноруванні закону та довільному його тлумаченні; жорстких неадекватних стереотипах діяльності; обвинувальній схильності у ставленні до об'єктів професійної діяльності; низькому рівні правової і моральної свідомості; прагненні до самоствердження шляхом демонстрації влади над іншою людиною; втраті почуття службового обов'язку і особистої відповідальності. На підставі соціологічних опитувань встановлено, що майже у 30% персоналу ОВС тією чи іншою мірою спостерігаються такі негативні прояви, як послаблення самодисципліни і зниження морально-етичного контролю за своєю поведінкою. Стан дотримання законності, незважаючи на зміну соціально-політичних орієнтирів, не поліпшується, а навпаки того – посилюється тенденція байдужості і безпринципності у ставленні до вчинюваних деліктів, прагнення будь-якими засобами приховувати їх задля, збереження «честі мундира». Особливі криміногенні наслідки мають факти корисливого використання працівниками ОВС службового становища, корумпованості, хабарництва. Аналіз сфери прояву професійної деформації, системи її показників, фіксація постійних емпіричних проявів стали підґрунтям для теоретичного осмислення цього феномена, що закумульовано у такій дефініції поняття: професійна деформація працівників ОВС України – процес, що детермінується сукупністю мікросередовищних, макросоціальних і суб'єктивних факторів, які поступово призводять до негативної динаміки розвитку і життєдіяльності особистості в процесі виконання професійних обов'язків. Охарактеризовано форми професійної деформації працівників ОВС України і визначено їх питому вагу в загальному контексті, а саме: посадової деформації (33 %); загально-професійної деформації (27 %); адаптивної деформації (16 %); професійно-типологічної деформації (24 %). Встановлено, що ці форми деформації взаємопов'язані і практично ніколи не проявляються окремо.

Доведено, що професійна деформація окремих працівників знижує ефективність діяльності підрозділу ОВС загалом, негативно позначається на забезпеченні і захисті прав громадян. Зважаючи на практичні наслідки цього явища, на його руйнівний характер, обумовлено необхідність інтенсивного пошуку шляхів створення дійової системи попередження професійної деформації, з цією метою вжиття невідкладних корекційних заходів на кожному з рівнів виникнення цього явища та небажаного подальшого поширення.

У підрозділі 1.3 *«Методологічні підходи до вивчення феномена професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України»* зазначено, що ця проблема досліджувалася багатьма науковцями, проте необхідність її ґрунтовного спеціального аналізу із застосуванням сучасної методології не викликає сумнівів, адже надто хибним є уявлення, що причини й наслідки професійної деформації працівників ОВС можна з'ясувати на підставі загальних положень. Тому й спроби визначити причини, види та механізми її виникнення часто зводяться до констатації загальних положень, без врахування фахових відмінностей. Зважаючи

на недосконалість та поверховість таких підходів обрано сукупність системнометодологічних засобів, що розкривають сутність особливості процесів утворення абстрактних понять, пов'язаних зі структурою, властивостями складових частин і відносин між ними, а також об'єктивують процедуру включення елементів системи до її складу для виявлення закономірностей.

Визначення сутності професійної деформації, її детермінант та чинників, залежить від змісту понятійно-мисленнєвих і концептуальних засад дослідження. Зокрема, комплексне використання апаратів теорії нормативного опису діяльності, психологічної теорії особистості і теорії професійної деонтології дає змогу зрозуміти своєрідність явища професійної деформації, її динаміку і тенденції. Системний підхід у дослідженні професійної деформації дозволяє виявити внутрішній механізм не тільки дії окремих його компонентів (макро- чи мікросистемних детермінант), а й їх взаємозв'язок на різних рівнях. Тим самим відкривається можливість виявити субстанціонально-змістовну і організаційну «багатошаровість» явища, глибокий діалектичний зв'язок і взаємозалежність субстанціонально-змістовних частин, структур і функцій професійної деформації працівників ОВС як складного цілісного організму.

Водночас з'ясовано, що системне дослідження феномена професійної деформації працівників ОВС неможливе без застосування синергетичних підходів. Синергетичне бачення виходить з нелінійності, багатофакторності процесів, що відбуваються в суспільстві загалом і в системі зокрема, а також з нестабільності функціонування будь-яких соціальних структур.

Розділ 2 «Детермінанти професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України», який складається з чотирьох підрозділів, містить теоретичне обґрунтування класифікації детермінант професійної деформації працівників ОВС, концептуальних підстав їх характеристики.

У підрозділі 2.1 *«Класифікація детермінант професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України»* розглянуто основні чинники, що зумовлюють виникнення цього феномена. На основі аналізу наукових джерел і узагальнення результатів проведеного опитування здійснено класифікацію детермінант, які тією чи іншою мірою впливають на процес професіоналізації і розвиток професійної деформації особистості працівників органів внутрішніх справ.

Ця класифікація ґрунтується на диференціації понять «причина» і «умова», а базовим для них є поняття «детермінанта», на підставі якого конкретний об'єкт відрізняють від інших шляхом встановлення його специфічних і типових ознак, або ж з врахуванням такого тлумачення поняття, характеризується цей об'єкт і змінює опис його властивостей. Головним у детермінізмі є положення про причинність як такий зв'язок явищ, при якому одне з них (причина) за певних умов породжує інше (дію). На цих же підставах із залученням даних класифіковано детермінанти соціальної реальності, що також позначаються на професійній деформації працівників ОВС України. Зважаючи на їх «внесок» і характер впливу на процес професіоналізації працівників, ці детермінанти поділено на особистісні, мікросистемні та макросистемні (загальносоціальні).

У підрозділі 2.2 «Особистісні детермінанти розвитку професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України» розглянуто індивідуально-особистісні характеристики працівника ОВС, уможливило виокремлення групи чинників, пов'язаних з процесом входження особистості в професійну роль та набуття професійної майстерності. Такими чинниками визначено: недостатню професійну підготовку і як наслідок – труднощі професійної адаптації; випереджувальне щодо професійних умінь та якостей особи формування трудових навичок; неадекватно високі особистісні очікування, що не відповідають реальним службовим можливостям.

Встановлено, що детермінантами професійної деформації, обумовленими особистісними властивостями працівників, є психологічна нестійкість; слабкість самоконтролю і недостатня самокритичність; відсутність прагнення до саморозвитку; зниження вимогливості до себе; зарозумілість і захопленість владою; конфліктність і агресивність; схильність до насилля; надмірна амбіційність; підозрілість і підвищена образливість; черствість до людської біди тощо. Аналіз генези детермінант професійної деформації працівників різних фахових напрямів діяльності ОВС дозволяє стверджувати, що їх природа визначається сукупністю негативних об'єктивних і суб'єктивних факторів. При цьому вплив кожного з них на професійну поведінку може бути прямим і побічним, безпосереднім і опосередкованим, що при відповідному поєднанні з іншими детермінантами стає основою для негативної динаміки розвитку особистості. Враховуючи це професійну деформацію особистості працівника ОВС визначено як домінування певної групи індивідуально-психологічних якостей при вирішенні службових завдань і оцінці об'єктивної реальності через призму професійних інтересів навіть поза здійсненням професійної діяльності.

У підрозділі 2.3 «Мікросистемні детермінанти розвитку професійної деформації особистості працівників органів внутрішніх справ України» до групи мікросистемних віднесено позаорганізаційні і внутрішньо-організаційні детермінанти, зумовлені специфікою діяльності всієї правоохоронної системи загалом і діяльністю конкретного структурного підрозділу ОВС.

До перших, зокрема, належать: наявність владних повноважень, постійна реалізація яких може призвести до надмірного і необґрунтованого їх використання; підвищена відповідальність за характер і результати діяльності, що викликає у працівників міліції стан напруження і тривоги; психічні і фізичні перевантаження; екстремальний характер діяльності (ризик, постійне очікування небезпеки, непередбачуваність подій) та її висока емоційна насиченість при дефіциті позитивних вражень, що призводить до втрати психологічної енергії та фізичних сил, емоційного виснаження; корпоративність, зумовлена жорсткою ієрархічністю і авторитарністю службових відносин; певна ізоляваність ОВС від суспільства та ін.

Невідповідність професійної підготовки працівників вимогам, що пред'являються, призводить до активізації другої підгрупи мікросистемних детермінант: невдоволення своїм становищем у суспільстві та в колективі, заздрість викликана успіхами колег, розчарування професією, формування жорстких професійних установок. Як наслідок, деформована особа вже не прагне

до досягнення професійного успіху (17 %), а вдається до зловживання владою та службовим становищем (41 %), до самовиправдання порушення службових норм інтересами боротьби зі злочинністю (15 %), до використання службового становища в особистих цілях (27 %). Спостерігається також зниження культури мови і навіть рівня інтелекту; застосування в роботі методів і прийомів злочинного світу та перенесення стилю службового спілкування на позаслужбові стосунки; все активніше зловживання алкоголем навіть під час перебування на службі.

У підрозділі 2.4 «Макросистемні детермінанти розвитку професійної деформації особистості працівника органів внутрішніх справ України» зазначено, що проблеми професіоналізації, в т. ч. розвитку професійної деформації цих працівників, тісно пов'язані з інформаційно-пропагандистською роботою, спрямованою на формування правової культури як населення, так і самих працівників.

Результати соціологічних опитувань засвідчують, що в суспільній думці існує усталене уявлення про низький рівень моральності та загальну корумпованість правоохоронних органів, домінування у працівників меркантильних інтересів, їх зрощування з кримінальним світом. На жаль, негативні факти подібної діяльності працівників ОВС не врівноважуються позитивними оцінками їх досягнень у протидії злочинності, а це істотно впливає на морально-психологічний стан усієї правоохоронної системи.

Обґрунтовано, що необхідною умовою підвищення авторитету міліції в очах населення є обов'язкове дотримання основних принципів формування суспільної думки про діяльність ОВС, яке забезпечується: реальним зміцненням правопорядку; уважним ставленням до громадян і ефективністю захисту їх прав і законних інтересів; пріоритетністю для працівників ОВС у взаєминах з громадянами ідеї соціального партнерства і співробітництва; здійсненням єдиної інформаційної політики ОВС, заснованої на об'єктивності, оперативності, регулярності, а також відкритості інформації про діяльність міліції; науково обґрунтованим, системним підходом до організації і своєчасного коригування діяльності з формування суспільної думки; визнанням керівництвом ОВС громадської думки одним з важливих критеріїв оцінки роботи цих органів.

Виокремлено засади формування позитивного образу працівника ОВС в суспільній думці, а саме: залучення керівників МВС, ГУМВС та УМВС України до виступів у ЗМІ, до зустрічей із журналістами і літераторами; регулярний розгляд питання взаємодії зі ЗМІ на засіданнях колегій і оперативних нарадах при керівниках МВС, ГУМВС, УМВС; впорядкування взаємодії ОВС з редакціями шляхом поліпшення спільного поточного і перспективного планування, відродження і вдосконалення діяльності позаштатних відділів, кореспондентських пунктів; виявлення турботи про якість і об'єктивність публікацій і передач для створення в громадян вірного уявлення про роботу правоохоронних органів; систематичний аналіз виступів у центральній і місцевій пресі з питань діяльності ОВС; встановлення контролю за своєчасним реагуванням на критику ЗМІ, за об'єктивністю та ретельністю перевірок фактів зловживань, оперативністю та дієвістю вжитих заходів щодо усунення недоліків; пропаганда діяльності кращих колективів і окремих працівників через ЗМІ, що сприяє підвищенню авторитету

міліції серед населення; проведення в підрозділах ОВС виховної роботи з обговоренням правових і морально-етичних проблем, що порушуються ЗМІ.

Розділ 3 «Організаційно-правові та адміністративно-управлінські засоби запобігання професійній деформації працівників органів внутрішніх справ України», який складається з трьох підрозділів, присвячено організаційно-функціональній характеристиці професійної діяльності у системі МВС України, розгляду проблем адміністративно-правового регулювання протидії професійній деформації та можливостей нормативного впливу на запобігання проявам професійної деформації у працівників ОВС України.

У підрозділі 3.1 «Організаційно-функціональна характеристика професійної діяльності в системі МВС України» підкреслено, що ОВС як складна організаційна система залучена до певної групи суспільних відносин, пов'язаних із захистом особи та держави від злочинів й інших посягань. Її функції полягають у забезпеченні громадського порядку та громадської безпеки, захисті об'єктів незалежно від форм власності; розкриття і розслідування злочинів; виправлення і перевиховання засуджених та ін.

Хоча ці види суспільних відносин взаємопов'язані, вони не є ідентичними і характеризуються специфічними рисами та ознаками, однак відмінності не впливають на загальну оцінку діяльності органів внутрішніх справ як правоохоронної. Правозахисна орієнтація більшості їх функцій закономірна й обумовлена вирішенням переважно охоронних завдань, а також питань захисту прав та свобод людини і громадянина.

Констатовано, що досі нема єдності поглядів науковців і практиків на основні напрями роботи поліції (міліції), адже йдеться про з'ясування чи це здійснення переважно репресивних функцій чи профілактика правопорушень. До визнання пріоритетним першого офіційно схиляються в країнах Латинської Америки, а також в Ізраїлі, Єгипті та ін., другий – відстоюють у США, Великобританії, Канаді, більшості європейських країн. Однак вже з кінця ХХ ст., поліцейські органи значно частіше почали надавати перевагу виконанню виконавчо-репресивних функцій. Ця тенденція універсальна і пов'язана зі зростанням у всьому світі таких злочинних проявів, як тероризм, незаконний обіг наркотиків, нелегальна міграція, торгівля людьми, масові безпорядки на ґрунті релігійного екстремізму і міжнаціональної ворожнечі тощо. Оскільки тепер ще нема достатньо ефективних засобів попередження таких діянь, то за прогнозами репресивні функції поліції будуть посилюватися.

Обґрунтовано, що сприйняття правопорядку як результату законності не тільки деформує розуміння соціальної обумовленості та цінності правового впорядкування суспільної життєдіяльності, неадекватно перебільшує значущість законності у співвідношенні «законність і правопорядок», а й поширює етатизм на рівень правових явищ, життєво важливих для суспільства загалом, занижує значення правопорядку як соціальної та особистісної правової цінності. Цим збіднюється сприйняття правової реальності, бо за межами її досягнення залишаються соціальні підґрунтя і характеристики правопорядку як соціально-правового феномена, буття якого становить одну із засад соціальної системи регулювання суспільних відносин і забезпечення цілісності соціуму.

Специфіка правозастосування полягає у тому, що реальні відносини зовнішнього світу сприймаються правозастосовником (у нашому випадку працівником ОВС) як безпосередньо, так і через призму правових норм, що одержали закріплення як модель. Потреби правоохоронця-правозастосувача і зміст його інтересів мають вихід безпосередньо як у сферу життєвих обставин, так і в сферу матеріального і процесуального права. Якщо визнати, що між правовими нормами і бажаним соціальним ефектом, на досягнення якого ці норми спрямовані, завжди є «проміжна ланка» – психіка людей, їх соціально-психологічні зв'язки, то очевидно слід віддати належне ролі цієї проміжної ланки у правозастосуванні, що характеризується делегуванням правоохоронцю можливості певного розсуду – при виборі конкретного варіанта рішення з декількох, передбачених законом.

У підрозділі 3.2. *«Механізм адміністративно-правового регулювання протидії професійній деформації працівників органів внутрішніх справ України»* проаналізовано наукові підходи до з'ясування сутності та механізмів впливу адміністративно-правового регулювання на профілактику професійної деформації працівників ОВС. Встановлено, що механізм адміністративно-правового регулювання протидії професійній деформації працівників ОВС має специфічні органічні та функціональні складові. До органічних належать адміністративно-правові норми, адміністративно-правові відносини управлінського та правоохоронного характеру, реалізація норм адміністративного права працівниками ОВС України; до функціональних – практична діяльність суб'єктів та об'єктів ОВС України; правова культура і правова свідомість працівників як сукупність елементів юридичної надбудови в їх реальному функціонуванні; законність у діяльності працівників ОВС.

Визначено, що основними шляхами підвищення ефективності правового регулювання протидії професійній деформації працівників ОВС є: 1) вдосконалення правотворчості, у процесі якої в нормах права, що регламентують діяльність правоохоронних органів, повинні найповніше виражатися суспільні інтереси і ті закономірності, у межах яких вони будуть діяти; 2) вдосконалення правозастосування, що «доповнює» дієвість нормативного регулювання, а це означає, що таким чином задіюється механізм правового регулювання протидії професійній деформації працівників ОВС; їх поєднання необхідне, якщо правова регламентація покликана забезпечити стабільність і необхідну автентичність у регулюванні суспільних відносин, ввести їх у жорсткі рамки законності, то правозастосування пов'язане з врахуванням конкретної ситуації, своєрідності кожного юридичного випадку; 3) підвищення рівня правової культури працівників ОВС, що суттєво позначиться на якості механізму правового регулювання протидії професійній деформації працівників ОВС.

Оскільки дотепер питання про соціально-правовий статус ОВС та їх працівників законодавчо не вирішені, то регулюється діяльність ОВС одночасно загальними нормами трудового права і нормами відомчих нормативно-правових актів. Це призводить до дублювання і виникнення непорозумінь, через що закономірно серед працівників фіксуються прояви правового нігілізму.

У підрозділі 3.3 *«Нормативний вплив на запобігання проявам професійної деформації у працівників органів внутрішніх справ України»* зазначено, що

професійна деформація працівників ОВС України найвиразніше проявляється у несумлінному ставленні до розгляду справ, у спотвореному уявленні про професійний обов'язок відстоювати інтереси служби, у свідомому порушенні законодавства. Ідеальна модель законності передбачає, неухильне дотримання усіма суб'єктами права правових приписів, якими регламентуються їх діяльність; реальна ж модель правозастосовної діяльності здебільшого надає можливість правозастосувачу діяти на власний розсуд, коли дотримання законності обумовлене високим рівнем правосвідомості.

Зневажання процесуальною формою при провадженні справи може проявлятися по-різному: як пасивне невиконання встановленого регламенту провадження; як активні дії, скеровані на отримання доказів недозволеними методами і прийомами; як порушення вимог чинного законодавства при виконанні службових обов'язків.

Акцентовано на важливості реформування адміністративного законодавства. По-перше, основоположним нормативним актом, який би регулював адміністративні правовідносини і на який спиралися б норми всіх інших актів, повинен стати Адміністративний кодекс, для розроблення та прийняття якого слід здійснити кодифікацію норм адміністративного законодавства. По-друге, кодифікації потребують, передусім, процесуальні норми щодо адміністративних проваджень у суді, проваджень, здійснюваних органами виконавчої влади стосовно конкретних справ про адміністративні проступки, а також різних спеціальних проваджень, здійснюваних органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. З цього випливає необхідність розроблення та прийняття Адміністративно-процесуального кодексу, а також Кодексу законів про адміністративні проступки та Адміністративно-процедурного кодексу. По-третє, нагальним є прийняття єдиного законодавчого акту «Про адміністративний примус» або «Про адміністративно-примусову діяльність», який зафіксував би визначення адміністративного примусу, види заходів адміністративного примусу та їх визначення, перелік заходів кожного виду, суб'єктів і процесуальні засади їх застосування. По-четверте, слід провести також систематизацію законодавства про адміністративно-запобіжні заходи шляхом інкорпорації, тобто об'єднання нормативних актів без зміни їх суті у збірник, де кожен із актів зберігає самостійне значення.

Визначено, що адміністративна відповідальність працівників ОВС – це різновид правової відповідальності, який застосовується у вигляді адміністративних стягнень за вчинені суб'єктами протиправні дії (бездії), що розглядаються уповноваженими на те органами (посадовими особами), з прийняттям відповідних рішень. Обґрунтовано, що працівник ОВС повинен нести адміністративну відповідальність у випадках, коли його діяння не пов'язано з виконанням посадових обов'язків, на загальних підставах. Коли ж його діяння пов'язано з виконанням посадових обов'язків, повинна мати місце кумуляція адміністративної і дисциплінарної відповідальності, а не її заміщення, оскільки посадові правопорушення чинять шкоду не тільки об'єкту правопорушення, а й авторитету держави, органів внутрішніх справ. Доведено, що передбачена у ст. 15 КУпАП субститутна відповідальність – заміна адміністративної відповідальності

на дисциплінарну як загальне правило в сучасних соціальних умовах є необґрунтованою.

Розділ 4 «Соціальні та психологічні чинники і умови виникнення професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України» складається з п'яти підрозділів, містить характеристику правосвідомості і моральності як соціально-психологічних цінностей, розгляд процесів соціалізації як механізму формування моральної та правової свідомості працівників, в тому числі – особливості впливу на особистість психоемоційної напруженості; визначення соціального захисту та безпримусового порядку дотримання норм права факторами протидії професійній деформації працівників ОВС.

У підрозділі 4.1 *«Правосвідомість і моральність – соціально-психологічні цінності в діяльності працівників органів внутрішніх справ України»* констатовано, що значення і сутність взаємодії моралі і права в процесі реформування ОВС ще не усвідомлено повною мірою владними структурами держави, що зрештою негативно впливає як на ефективність трансформаційних процесів, так і на темпи їх здійснення.

Обґрунтовано, що для становлення і розвитку правової соціальної держави необхідне зближення і взаємопроникнення правової та моральної свідомості у суспільні відносини. Тому самооцінка працівниками ОВС правомірності і законності професійних дій повинні співпадати з уявленнями про їх моральний характер, а вимоги, націлені на вдосконалення права, мають ґрунтуватися на глибокому знанні моральних норм та імперативів.

Моральна і правова свідомість – це знання моральних і правових норм, принципів, практики моральних і правових відносин. Знання норм обов'язкове, оскільки тільки в цьому випадку вони стають передумовою моральної відповідальності особистості як перед суспільством, так і перед власною совістю. Лише осмисленні свідомістю працівника ОВС, правові норми набувають значення індивідуальних (особистісних) цінностей, тобто моральних норм суб'єкта професійної діяльності.

У правосвідомості і моральності проявляються такі оціночні категорії, як обов'язок, совість, відповідальність, основу яких становлять особисті переконання працівника ОВС про добро і зло, справедливе і несправедливе, припустиме і неприпустиме. Моральні норми як загальновизнані цінності стають для працівника ОВС моральною необхідністю і критерієм моральності конкретного варіанту поведінки, котрий він обирає відповідно до свого внутрішнього переконання. Взаємодіючи між собою, мораль і право регулюють усі сфери діяльності працівників ОВС. Їх норми повсякчас і безпосередньо впливають на мотиви поведінки працівників ОВС. Отже реалізація правових норм обов'язково передбачає аналіз юридичного факту за допомогою відповідної моральної системи особи. Це визначається тим, що, по-перше, право моральне за своєю суттю; по-друге, зміст правових норм через свою універсальність обов'язково передбачає морально-ціннісні аспекти. Мораль і право, переплітаючись, створюють життєво необхідну для суспільства сукупність загальнолюдських цінностей, що стимулюють професійний і особистісний розвиток працівників ОВС, протидіють їх професійній деформації.

У підрозділі 4.2. «Соціальний захист працівників органів внутрішніх справ України як засіб протидії їх професійній деформації» розглянуто проблемні питання соціального захисту працівників органів внутрішніх справ України. Констатовано, що такий захист прямо пов'язаний зі статусом їх професії. Від соціального статусу залежить авторитет міліції, її імідж у суспільстві, авторитет серед населення. Осмислення змісту й природи поняття «соціальний захист» дає підставу вважати, що цим поняттям стосовно працівників ОВС охоплено сукупність законодавчо закріплених правових, матеріальних та інших прав, пільг, преференцій, що не тільки підпадають під комплекс прав, а й під дію механізму їх належної реалізації.

Визначено, що соціальний захист пов'язаний з правотворчою діяльністю державних органів, продуцентів норм права, якими визначені суб'єкти і обсяги відповідного соціального забезпечення; з об'єктивними обставинами, від яких залежить дія механізму; з джерелами фінансування і розміром соціальних виплат, особливих форм і способів надання засобів до існування; з порядком реалізації соціально-економічних та соціально-культурних прав, а також відповідальністю за їх порушення; з правозастосовною діяльністю державних органів, спрямованою на реалізацію заходів соціального забезпечення; з приведенням у дію правоохоронних механізмів на випадок порушення соціально-економічних та соціально-культурних прав.

Обґрунтовано, що соціальний захист працівників ОВС передбачає вжиття комплексу заходів, спрямованих, по-перше, на компенсацію обмежень, об'єктивно обумовлених характером діяльності; по-друге, на виправдання соціальних очікувань працівників, покладених в основу їх професійного вибору; по-третє, на нейтралізацію факторів, які перешкоджають ефективній службовій діяльності (неналежна оплата праці при неможливості мати додатковий заробіток; ненормований робочий день без оплати понаднормової праці, незадовільне забезпечення житлом, не виплата компенсацій, заборона брати участь в акціях протесту із метою захисту своїх інтересів тощо).

У підрозділі 4.3. «Соціально-психологічне значення безпримусового порядку дотримання норм права у демократичному суспільстві як чинника протидії деформації правової культури працівників органів внутрішніх справ України» зосереджено увагу на висвітленні морального аспекту застосування процесуальних норм працівниками ОВС України, а також на з'ясуванні суті феномена правової культури правоохоронців як сукупності усіх позитивних компонентів правової діяльності в її реальному функціонуванні, що втілюють досягнення правової думки.

З'ясовано, що правова культура працівників ОВС має взаємопов'язані сторони: зовнішню (видиму) і внутрішню (невидиму). Перша постає у формі правомірної поведінки працівника ОВС, друга існує в правосвідомості суб'єктів права в формі їх правових знань і правової переконаності, мотивуючи і скеровуючи їх правомірну діяльність. Невидима частина безпосередньо не чинить вплив на оточуючих; тільки через зовнішню сторону, через правомірну поведінку суб'єктів правова культура розкривається, набуває доступних форм для безпосереднього сприйняття оточення, його оцінки і відповідного реагування. За посередництвом

«оживлених» правовою культурою правових норм працівники ОВС стають тією чи іншою мірою учасниками правової соціалізації в суспільстві.

Проаналізовано сучасні підходи до розуміння правової культури працівника ОВС, на основі чого визначено її сутність як усвідомлення конкретним працівником наявної системи права і правових знань та правомірного дотримання їх у повсякденній діяльності. Доведено, що правова культура працівників ОВС – це сукупність поглядів, оцінок, переконань, установок, що полягають у визнанні важливості соціальної цінності права і забезпечують якісне дотримання, виконання, використання та застосування адміністративно-правових і кримінально-правових норм в охороні громадського порядку та боротьбі зі злочинністю, попередженні правопорушень, у юрисдикційній діяльності, наданні соціальної допомоги населенню на основі принципів законності, гуманізму, гласності, поваги до особи, соціальної справедливості, взаємодії з трудовими колективами та громадськими організаціями.

Аргументовано, що в умовах реформування в ОВС посилюється процес інституціоналізації, тобто визначення і закріплення правових норм і моральних правил, соціальних статусів і ролей, приведення їх в систему, яка здатна функціонувати для задоволення суспільних потреб, охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю. Процес інституціоналізації призводить до зміни спонтанної поведінки працівника ОВС на передбачувану, очікувану, модельовану за допомогою правових і моральних норм.

Співвідношення правової культури суб'єктів права та її продуктів у правоорганізованому суспільстві дозволяє стверджувати, що: а) якість продуктів правової культури (якість об'єктивного права, якість правозастосовчих актів, якість інтерпретаційних актів тощо) прямо пропорційна якості правової культури суб'єктів правотворчості і правозастосування; б) якість функціонуючих в державі продуктів правової культури багато в чому визначає ефективність правової соціалізації правоохоронців, формування їх правової культури.

У підрозділі 4.4. *«Психоемоційна напруженість як чинник можливої професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України»* проаналізовано прояви та наслідки впливу на діяльність працівника ОВС стрес-факторів підвищеної інтенсивності. Встановлено, що основними чинниками екстремальності професійної діяльності, які можуть призвести до розвитку негативних особистісних якостей працівників ОВС та їх професійної деформації тепер є: високий рівень варіативності службових обов'язків; дефіцит, невпорядкованість, різноманітність джерел і якість інформації (ймовірність дезінформації); необхідність підтримання високого рівня мобілізаційної готовності і миттєвої зібраності; нестабільність робочого режиму та його ненормований характер; обмеження особистої свободи; постійне почуття небезпеки й ризику (фізичного і психологічного); можливість застосування зброї та засобів спеціального захисту; очікування загроз психологічного і фізичного характеру щодо працівників ОВС та їх близьких з боку злочинних угруповань; складність взаємовідносин з об'єктами професійної діяльності; психоемоційні перевантаження під час роботи тощо.

Окрім недосконалої законодавчої бази, що значно підвищує ступінь

можливого настання небажаних (шкідливих) наслідків у діяльності працівників ОВС, на їх вразливості позначається неналежний рівень професійної підготовки (правовий нігілізм; незнання відповідних і необхідних у практичній діяльності норм права, зокрема тих, що стосуються правил особистої безпеки, поведінки у конфліктних ситуаціях з опонентами; доцільності і правомірності застосування до правопорушників заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї; недостатня психологічна підготовленість до використання спеціальних засобів в екстремальних випадках, що супроводжуються нерідко низьким професійним рівнем володіння цими засобами).

Констатовано, що психологічна напруженість призводить до виникнення стресових ситуацій. Обґрунтовано три основні підходи до аналізу професійного стресу: 1) оскільки його причиною є невідповідність (або несумісність) вимог робочого середовища й індивідуальних ресурсів працівника, то важливо виявити дисбаланс у системі «особистість – професійне середовище» і з'ясувати, яким чином слід її оптимізувати.; 2) оскільки стрес породжується надто високою суб'єктивною оцінкою конфліктної ситуації, то слід правильно визначити лінію толерантної і виваженої поведінки для подолання труднощів спілкування; 3) оскільки стрес призводить до дерегуляції механізмів діяльності, а відтак до «переоцінки» власних можливостей, акумуляції хронічних ефектів, що спричиняє стійкі патологічні зрушення в структурі особистості, то йдеться про впровадження комплексу тренінгових програм для формування вмінь і навичок подолання стресових ситуацій. Ігнорування такими підходами до оцінки стресозалежності працівників може призводити до їх професійного «вигорання», а в подальшому – до професійної деформації їх особистості.

Розділ 5 «Правові та психологічні аспекти попередження і профілактики професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України», який складається з трьох підрозділів, зорієнтовано на представлення концепції профілактики професійної деформації особистості працівників ОВС; визначено можливості протидії корупційним правопорушенням як різновиду професійної деформації, окреслено засади її профілактики та психокорекції в системі кадрової роботи.

У підрозділі 5.1. «Концепція профілактики професійної деформації особистості працівників органів внутрішніх справ України» охарактеризовано основні напрями профілактики професійної деформації та заходи у межах кожного з них. Доведено зокрема, що існує нагальна необхідність удосконалення:

1) нормативно-правового регулювання діяльності працівників ОВС України (це передбачає неухильне дотримання законів під час виконання посадових обов'язків, протидію будь-яким проявам їх порушення; плекання особистої гідності і захист прав громадян; відсутність упередженості, відкритість і співробітництво з колегами, порядність у стосунках; використання сили лише у випадках крайньої необхідності; повна відмова від тортур, жорсткого і нелюдського поводження; почуття особистої відповідальності за кожен делікт);

2) здійснення заходів організаційно-управлінського характеру (до них належать аналіз структур і функцій підрозділів ОВС з метою їх оптимізації; з'ясування причин і характеру плинності кадрів; аналіз порушень працівниками

вимог закону, дисципліни, службової етики; контроль за станом адаптації працівників і створенням умов для підвищення рівня професійної майстерності та самореалізації особистості; організація заходів, спрямованих на виявлення у працівників схильності до розвитку професійної деформації; проведення під час службової підготовки занять з самодіагностики і самопрофілактики професійної деформації, навчання ефективним прийомам психоемоційної саморегуляції та ін.);

3) організації професійно-психологічної підготовки працівників з метою підвищення мотивації до ефективної службової діяльності (це включає формування професійної самосвідомості, прагнення до постійного вдосконалення професійної майстерності; навчання методам і прийомам психологічного забезпечення особистої безпеки у надзвичайних ситуаціях і екстремальних умовах; підтримання постійної психологічної готовності вміло припиняти протиправні дії, застосовуючи фізичну силу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю; розвиток особистих моральних якостей та ін.);

4) правової регламентації і реального забезпечення прав та владних повноважень працівників органів внутрішніх справ України (це пов'язано з реформуванням правової системи, що передбачає приведення законодавства у відповідність із Конституцією України, забезпечення його стабільності, усунення протиріч та невизначеності; з нормативно-правовим захистом прав працівників ОВС; з підвищенням ефективності системи управління ОВС шляхом удосконалення організаційної структури органів та підрозділів; з удосконаленням системи критеріїв оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів, а також системи оплати праці, надання пільг та з врегулюванням системи соціального та пенсійного забезпечення працівників; з подоланням правового нігілізму та ін.).

Підрозділ 5.2 «Протидія корупційним правопорушенням як різновиду професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України» присвячено дослідженню причин та умов виникнення корупційних проявів серед працівників. Підкреслено, що корупція в ОВС України як негативне явище, пов'язане з неправомірним використанням працівниками, уповноваженими на виконання функцій держави, посадових повноважень із метою незаконного задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, має серйозні морально-психологічні наслідки, які проявляються у деморалізації суспільства та девальвації моральних цінностей, деформації індивідуальної та суспільної психології, зміні мотивації службових осіб, поширенні у суспільстві кримінальної психології. Виходячи з того, що корупція – системне асоціальне явище, успішна протидія їй неможлива лише здійсненням одноразових антикорупційних заходів чи їх вибіркового застосування. Необхідний системний підхід та проведення скоординованих дій, спрямованих на усунення причин і умов її виникнення. Основними напрямками протидії корупції серед працівників ОВС є: а) жорсткий відбір кандидатів на службу та навчання у відомчі навчальні заклади (15 %); б) постійний контроль за виконанням службових обов'язків (21 %); в) дотримання системи постійної підзвітності за результатами діяльності (18 %); г) суворий контроль за дотриманням дисципліни і законності (24 %); ґ) обов'язкове реагування на скарги та повідомлення про випадки порушень вимог статутів, наказів, зловживань службовими повноваженнями, фактів корупційних проявів та інших порушень, пов'язаних з виконанням службових

обов'язків та вчиненням протиправних дій поза службою (12 %); д) обов'язкове притягнення до відповідальності винних у вчиненні протиправних дій (10 %).

У підрозділі 5.3 *«Профілактика та корекція проявів професійної деформації в системі кадрової роботи з персоналом органів внутрішніх справ України»* розглянуто систему заходів, спрямованих на зменшення ймовірності розвитку передумов і проявів цього явища. Перший її напрям – здійснення комплексу правових, організаційно-штатних і інших заходів на різних рівнях вертикалі влади, починаючи з прийняття Верховною Радою України нормативних актів, які змінять існуючий стан справ в ОВС, впливу засобів масової інформації в частині створення позитивної суспільної думки про діяльність ОВС і всебічного поліпшення кадрової політики в цих органах.

Другий напрям – підвищення ефективності управлінської діяльності, тобто адміністрування, а саме: науково-обґрунтована побудова процесу вторинної (професійної) соціалізації працівників, підвищення рівня їх трудової мотивації за рахунок адекватних зусиль у стимулюванні; вдосконалення професійного відбору та навчання працівників; використання конструктивних і подолання неконструктивних конфліктів; створення сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі та ін.

Третій напрям – підвищення психологічної компетентності працівників, розвиток професійно значущих якостей, формування комунікативних і вольових здібностей, навчання їх подоланню стресових станів та ін.

Оскільки результати проведеного емпіричного дослідження свідчать про наявність досить високого рівня деформації (близько 70 %) серед персоналу ОВС, різних її проявів залежно від професіоналізму, доцільно, поряд із профілактикою, вести мову й про корекцію професійної деформації працівників ОВС, тобто про сукупність превентивних заходів, спрямованих на мінімізацію негативного впливу на фахівця специфіки правоохоронної діяльності, послаблення негативних проявів деформованості працівника чи переведення їх у соціально допустимі форми.

До окремих завдань, що вирішуються в процесі профілактики та корекції професійної деформації працівників ОВС, слід віднести: вироблення у працівників професійного імунітету і високої професійної культури; розвиток морально-психологічної стійкості і ділової спрямованості; формування установки на дотримання в роботі Кодексу професійної честі; вдосконалення стилю і методів управління персоналом.

ВИСНОВКИ

На основі застосування сучасних науково-методологічних підходів здійснено теоретичне узагальнення емпіричних знань та набутого практичного досвіду функціонування системи ОВС України і обґрунтовано комплексні підходи до вирішення актуальної наукової і праксеологічної проблеми сьогодення – визначенню сутності професійної деформації працівників ОВС України; класифікації чинників, що детермінують її розвиток і динаміку; обґрунтування концепції протидії та профілактики професійної деформації на основі удосконалення нормативно-правового регулювання, організації соціально-

психологічної роботи та комплексу ресоціалізаційних та психокорекційних заходів.

За результатами дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій.

1. Професійна деформація породжується найрізноманітнішими за своєю природою чинниками – економічними, правовими, організаційними, психологічними і т.ін.; одним із провідних чинників є специфіка службової діяльності працівників ОВС. Поняття «професійна деформація особистості працівника ОВС України» визначено як об'єктивне явище, негативні риси якого можуть бути виокремлені лише з урахуванням професійних (пов'язаних зі службовою діяльністю) і непрофесійних (соціалізація, виховання тощо) факторів.

2. Однією з типових умов виникнення професійної деформації є тривалість роботи, пов'язаної з виконанням одноманітних службових обов'язків протягом певного терміну, індивідуального для кожного конкретного працівника ОВС України. Це призводить до своєрідних змін як окремих особистісних рис, так і структури особистості загалом. Професійна деформація найяскравіше проявляється при відтворенні і збільшенні професіоналом соціального досвіду, перш за все, у взаємодії з найближчим соціальним та професійним оточенням. Ймовірність виникнення професійної деформації у працівників ОВС така: до 5 років служби – незначна, малоймовірна (9 %); 6–10 років – початкова і середня (19 %); 11–15 – висока (29 %); понад 15 років – у окремих працівників неминуча (44 %). Виділено такі форми професійної деформації: посадова; загально-професійна; адаптивна; професійно-типологічна.

Професійна деформація зі своїми іманентними властивостями зворотно впливає на професійну діяльність працівників. У визначеному сенсі це явище непереборне, і його профілактика можлива лише в плані формування у працівників припустимої межі, поза якою починається моральна деградація особистості, виявляється протиправний характер поведінки.

3. Виникнення і розвиток професійної деформації працівників ОВС зумовлені сукупністю різноманітних детермінант: особистісних, мікросистемних, макросистемних. Виокремлено групу особистісних детермінант, пов'язаних із непоміркованим входженням особистості в професійну роль, особистісними особливостями працівників: 1) наявність визначених властивостей і якостей; 2) неадекватно високі особистісні очікування; 3) випереджувальне формування трудових умінь і навичок щодо професійно значущих якостей; 4) недостатня професійна та професійно-психологічна підготовка; 5) наявність певних професійних установок і стереотипів.

Серед мікросистемних детермінант, зумовлених специфікою правоохоронної діяльності, слід виділяти: детальну правову регламентацію та нормативний характер діяльності; владні повноваження, постійна реалізація яких може призвести до надмірного і необґрунтованого їх використання; підвищену відповідальність за результати своєї діяльності, які викликають у працівників міліції стан напруження і тривоги; психічні і фізичні перевантаження; фактор екстремальності (ризик, постійне очікування небезпеки, непередбачуваність подій, висока емоційна насиченість службової діяльності при дефіциті позитивних вражень), що призводить до втрати психологічної енергії і фізичних сил та

емоційного виснаження; корпоративність, зумовлена жорсткою ієрархічністю і авторитарністю відносин всередині ОВС та їх ізоляцією від суспільства.

4. Поняття «суб'єктивне право працівника ОВС» визначено як міра можливої поведінки, обумовленої об'єктивним правом для уповноваженої особи з метою задоволення її інтересів. У такому визначенні відображено ті моменти, що характеризують суб'єктивне право: по-перше, воно відображає собою «міру», а це означає, що у суб'єктивного права працівника ОВС є межа, в рамках якої воно може бути здійснено; по-друге, суб'єктивне право працівника ОВС є «мірою можливої поведінки», тобто питання про здійснення тієї чи іншої дії щодо здійснення свого права у повному обсязі залежить від його волі, його суб'єктивного розсуду; по-третє, суб'єктивне право надається працівнику ОВС об'єктивним правом, тобто його повноваження або чітко прописані в законодавстві, або визначаються самим суб'єктом, виходячи з принципу «дозволено все, що не заборонено законом»; по-четверте, суб'єктивне право уповноважує працівника ОВС на здійснення визначених дій, тобто наповнює конкретним змістом його повноваження; по-п'яте, акцентується на призначенні суб'єктивного права – задоволенні інтересів працівника ОВС, що характеризує реалізацію права як цілеспрямований процес.

5. Механізм адміністративно-правового регулювання протидії професійній деформації працівників органів внутрішніх справ України – цілісна система правових засобів, яка характеризується єдністю елементів, що перебувають у певних зв'язках і відносинах між собою, визначають сутність об'єкта як цілісного і відносно незалежного явища. Його структура – визначений склад компонентів (елементів) об'єкта.

У механізмі адміністративно-правового регулювання протидії професійній деформації працівників ОВС України слід виділяти органічні та функціональні складові. До органічних складових належать: 1) адміністративно-правові норми; 2) адміністративно-правові відносини управлінського та правоохоронного характеру; 3) реалізація норм адміністративного права працівниками ОВС України, а до функціональних – 1) практична діяльність суб'єктів та об'єктів ОВС України; 2) правова культура і свідомість працівників ОВС – як сукупність елементів юридичної надбудови в їх реальному функціонуванні; 3) законність у діяльності працівників ОВС.

6. Основними шляхами підвищення ефективності адміністративно-правового регулювання протидії професійній деформації працівників ОВС є:

1) вдосконалення правотворчості, в процесі якої в нормах права, що регламентують діяльність правоохоронних органів, найповніше виражатимуться суспільні інтереси і ті закономірності, у межах яких вони будуть діяти; за допомогою відповідних юридичних і інформаційно-психологічних засобів необхідно створювати такий стан, за якого дотримання закону буде вигідніше, ніж його порушення; проблему протидії професійній деформації працівників ОВС необхідно вирішувати комплексно, використовуючи адміністративно-правові, організаційно-управлінські, соціально-психологічні засоби, які сукупно забезпечують реалізацію інтересів працівників ОВС;

2) вдосконалення правозастосування, яке «доповнює» дієвість нормативного регулювання, а отже й і в цілому механізм правового регулювання протидії професійній деформації працівників ОВС; акти правозастосування – найбільш гарантувальний елемент, який в необхідний момент приєднується до нормативного регулювання, сприяє процесу задоволення інтересів суспільства. Їх поєднання вкрай необхідне, оскільки поодинокі вони починають демонструвати свої «слабкі сторони»: нормативне регулювання без індивідуального розсуду перетворюється на формалізм, а правозастосування без нормативного регулювання – у свавілля.

7. Адміністративна правосуб'єктність працівників ОВС – об'єктивно існуюча правова категорія, що становить суму можливостей, закріплених: по-перше, в адміністративній правоздатності працівників ОВС як встановлених і охоронюваних державою, правовими нормами можливості працівника вступати у різноманітні правовідносини; можливість набувати відповідні права і виконувати обов'язки, здійснювати дії і приймати рішення, нести юридичну відповідальність у випадках порушення правових норм чи недотримання встановлених законом вимог; по-друге, в адміністративній дієздатності працівників ОВС як здатності особистими діями здійснювати права, виконувати обов'язки, передбачені адміністративно-правовими нормами, і нести відповідальність у відповідності до цих норм.

8. Необхідною є активізація зусиль у напрямі створення комплексного механізму правореалізації, який охоплюватиме всі сторони і аспекти реалізації права працівниками ОВС та протидіятиме проявам порушення законності у їх повсякденній діяльності. Можна виокремити два основних напрямки вдосконалення чинного законодавства. Перший – спрямований на вдосконалення правових норм, які закріплюють правомочності посадових осіб ОВС України на винесення індивідуальних правових рішень поза документальною нормою (матеріальні норми); другий – на врегулювання процедури та процесу її реалізації (розвиток процесуальних норм).

9. Адміністративна відповідальність працівників ОВС – різновид правової відповідальності, який застосовується у вигляді адміністративних стягнень за вчинені суб'єктами протиправні дії (бездії), що розглядаються уповноваженими на те органами (посадовими особами), з прийняттям відповідних рішень. Працівник ОВС повинен нести адміністративну відповідальність у випадках, коли його діяння не пов'язані з виконанням посадових обов'язків, на загальних підставах. Коли ж його діяння пов'язані з виконанням посадових обов'язків, повинна мати місце кумуляція адміністративної і дисциплінарної відповідальності; саме кумуляція, а не заміщення, оскільки посадові правопорушення чинять шкоду не тільки об'єкту правопорушення, а й авторитету держави, органів внутрішніх справ. Передбачена у ст. 15 КУпАП субститутна відповідальність – заміна адміністративної відповідальності на дисциплінарну – як загальне правило в сучасних соціальних умовах є необґрунтованою.

10. З метою удосконалення теоретико-правових засад і практики організації профілактичних заходів протидії професійній деформації працівників органів внутрішніх справ України, запропоновано внести такі зміни у чинне законодавство:

1) *ст. 38 КУпАП «Строки накладення адміністративного стягнення» доповнити частиною другою у такій редакції: «Адміністративне стягнення за вчинення корупційного делікту може бути накладено не пізніше, як через три місяці з дня його вчинення, а при триваючому – три місяці з дня його виявлення»;*

2) *главу 15 КУпАП внести у ст. 184–1–1 «Порушення обмежень щодо заняття підприємницькою діяльністю та вимог щодо сумісництва особами, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів», доповнення у такій редакції: «Здійснення військовослужбовцями та іншими особами, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів безпосередньо або через посередників чи інших осіб підприємницької діяльності, а так само виконання ними роботи за сумісництвом (крім викладацької, наукової, творчої або медичної практики у вільний від роботи час) – тягне за собою накладення штрафу від ста до ста п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян з конфіскацією отриманої винагороди від підприємницької діяльності чи роботи за сумісництвом»;*

3) *ст. 267 КУпАП «Оскарження адміністративного затримання, огляду і вилучення речей та документів» викласти у такій редакції: «Адміністративне затримання, особистий огляд, огляд і вилучення речей та документів, висновок за результатами огляду на стан сп'яніння підлягають оскарженню до адміністративного суду»;*

4) *главу 15 КУпАП доповнити статтею 184–1–2 «Отримання неправомірної нагороди» текстом такого змісту: «Отримання військовослужбовцями та іншими особами, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, неправомірної вигоди для себе чи іншої особи у розмірі, що не перевищує десяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян, – тягне за собою накладення штрафу від ста до ста п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно отриманої винагороди матеріального характеру»;*

5) *ст. 213–3 КУпАП «Порушення права на інформацію» викласти у такій редакції: «Неправомірна відмова особи у наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, ненадання інформації родичам про місце перебування особи, затриманої за вчинення адміністративного правопорушення, у разі якщо така інформація підлягає наданню на запит або усне звернення фізичної або юридичної особи відповідно до Законів України «Про інформацію» (2657–12) або «Про звернення громадян» (293/96–ВР), – тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Незаконне використання особою інформації, що стала відома у зв'язку з виконанням посадових повноважень, – тягне за собою накладення штрафу від ста до ста п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Повторне протягом року вчинення порушення з числа передбачених частиною першою і другою цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню, – тягне за собою накладення штрафу від ста п'ятдесяти до двохсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян»;*

6) *доповнити ч. 1 ст. 259 КУпАП пунктом «для припинення правопорушення чи інших суспільно небезпечних дій; для проведення необхідних процесуальних дій»;*

7) Главу 25 КУпАП ст. 298-1 – «Ухилення особи від виконання постанови або неможливості її примусового виконання» доповнити текстом такого змісту: *«У разі ухилення правопорушника від виконання постанови про накладення адміністративного стягнення при виявленні його місцезнаходження, або неможливості примусового виконання накласти на нього адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб»;*

8) ст. 5 Закону України «Про міліцію» доповнити частиною п'ятою такого змісту: *«Міліція тимчасово, в межах чинного законодавства, обмежує права і свободи громадян, якщо без цього не може бути виконано покладені на неї обов'язки, і зобов'язана дати їм роз'яснення щодо підстав та приводу такого обмеження, а також щодо прав та обов'язків, які виникають в цьому випадку. У виняткових випадках, коли таке роз'яснення зробити неможливо, підстави, привід, а також права та обов'язки доводяться до особи, чії права та свободи обмежуються, безпосередньо після здійснення повноваження»;*

9) ч. 4 ст. 21 Закону України «Про міліцію» «Правовий захист міліції та громадян, які сприяють міліції в охороні громадського порядку та боротьбі із злочинністю» викласти у такій редакції: *«Співробітник міліції має право на оскарження в суді прийнятих відносно нього будь-яких рішень посадовими особами органів внутрішніх справ та інших державних органів, якщо вважає, що вони принижують його права, законні інтереси чи особисту гідність»;*

10) ст. 22 Закону України «Про міліцію» «Соціальний захист працівників міліції» – доповнити положенням про те, що *«звільненим працівникам міліції забезпечується надання пільг та компенсацій відповідно до загального законодавства про працю та зайнятість населення».*

11. Носієм діяльнісних норм є суб'єкт, а носієм морально-етичних норм – особистість. Доведено, що ці два типи норм декларують відповідальність і повинні регулювати життєдіяльність людини у різних підпросторах її буття. Між ними можуть бути суттєві протиріччя; при цьому змішування і перенесення регулятивних функцій цих норм в інші, невласливі їм сфери, є проявом професійної деформації. Цей психологічний механізм тлумачить сутність впливу професійних якостей людини на зміст і форму індивідуальних та особистісних якостей та їх проявів у невідповідних сферах буття. Наголошено, що процеси узгодження, боротьби, конфлікту протиріччя змісту норм професійної етики і деонтології, з однієї сторони, і діяльнісних норм – з іншої, вимагають особливих здібностей від цілісної особистості працівника ОВС і пов'язані з великими витратами нервово-психічних ресурсів.

Для адекватного розуміння сутності професійної деформації і процесу взаємозв'язку суб'єкта і особистості запропоновано використовувати усталене поняття «норма». Якщо суб'єкт є носієм і охоронцем особливих норм – діяльнісних, то особистість – охоронцем інших норм, які виконують регуляторну функцію в інших, недіяльнісних сферах життя. Такі норми зумовлені морально-етичними приписами і можуть мати різний ступінь узагальненості. Порівняно із загальними етичними принципами, конкретнішими є норми професійної етики та деонтології. Їх взаємодія проявляється у ситуаціях «розсуду», де норми професійної етики і деонтології відіграють роль додаткових підстав для прийняття

рішень і (до)формулювання змісту певної юридичної норми. Результатом цього процесу можуть стати прояви професійної деформації. Якщо індивідуальність працівника ОВС недостатньо соціалізована, має дефекти в морально-етичному вихованні, тоді результат узгодження двох субстанцій особистості буде мінімізованим, а сама професійна діяльність – підпорядкована деформованим нормам, що призводить до деліктів, зловживання владою, злочинів.

12. Моральність особистості працівника ОВС України – це індивідуальна форма суспільної моральності. Але вона проектується у моральній свідомості працівника ОВС України не як механічна копія, не є просто зведенням до обсягу, єдиного для багатьох, суспільного змісту моралі. Особиста мораль працівника – цілісне, відносно самостійне утворення, в якому взаємопов'язані і суспільні вимоги, і індивідуально-психологічні уявлення про добро і зло, вибіркове ставлення до соціуму, зумовлене здебільшого специфічними умовами життя.

Морально-психологічні ціннісні орієнтації працівника ОВС – це система відносно стабільних, соціально зумовлених, закріплених його життєвим досвідом переконань про найбільш значущі, суттєві матеріальні та духовні блага і ідеали, і найбільш припустимі, гідні способи їх отримання. Саме моральні цінності, насамперед, мотивують специфічну поведінку працівника ОВС. На загальній ієрархічній організації ціннісної орієнтації будується і конкретна система цінностей стосовно різноманітних сфер життєдіяльності працівника ОВС, окремих фактів, ситуацій тощо, в тому числі й суб'єктивна ієрархізована ціннісна структура кожного працівника.

Моральна і правова свідомість працівників ОВС України – це знання моральних і правових норм, принципів, практики моральних і правових відносин. У сфері моралі знання норм є обов'язковим, оскільки лише тут вони становлять передумову моральної відповідальності працівника ОВС як перед суспільством, так і перед власною совістю. Тільки адаптуючись у свідомості індивіда (працівника ОВС), норми стають як його особистісними цінностями, осмислення яких сприяє протидії професійній деформації.

13. Соціальний захист працівників ОВС – сукупність законодавчо закріплених економічних, правових та інших прав, пільг, преференцій, що не тільки наділяють цю категорію державних службовців комплексом прав, але й, водночас, забезпечують дієвий механізм належної реалізації й ефективного захисту цих прав. Правовий захист працівників ОВС України – система правових гарантій їх правового статусу, закріплена у законодавчих та відомчих нормативно-правових актах, а також діяльність уповноважених органів чи посадових осіб щодо їх реалізації, спрямована на забезпечення прав і свобод працівника ОВС, створення можливості здійснення його прав, виконання обов'язків і ліквідація їх порушень шляхом застосування правового примусу.

14. Професійній діяльності працівників ОВС майже постійно притаманна психоемоційна напруженість, професійний ризик та психічна травматизація. Стабільність стресогенних умов породжує особливі вимоги до особистості працівника-правоохоронця, які діагностуються на рівні професійного психологічного відбору. Професійний стрес та професійний ризик при прийнятті працівником ОВС управлінського рішення суттєво впливають на виникнення

деформантних явищ, що повинно нейтралізуватися відповідною супроводжувальною психологічною та корекційною роботою.

Ризик – діяння (дія або бездіяльність), що має об'єктивно-суб'єктивний характер, спрямоване на досягнення певного результату, не виключаючи при цьому настання можливих негативних наслідків. З урахуванням невідворотності ризику в професійній діяльності запропоновано: 1) внести зміни у р. 2 п. 11 Положення «Про проходження служби рядовим і начальницьким складом ОВС України» такого змісту: *«Служба в органах внутрішніх справ супроводжується ризиком, тому підлягає додатковій оплаті в розмірі 50% від посадового окладу та звання і включається в нарахування пенсії. Ризиковість працівника ОВС слід визнати професійно важливою і необхідною якістю його особистості. Заподіяння матеріальних збитків, моральної шкоди під час виконання службових обов'язків працівником міліції, скоєне в стані правомірного професійного ризику, виключає його відповідальність. Заподіяні ним збитки відшкодовуються державою»*; 2) ч. 3 ст. 25 Закону України «Про міліцію», виклавши її у такій редакції: *«Працівник міліції, який виконує свої обов'язки в стані правомірного професійного ризику, необхідної оборони, затримання злочинця, крайньої необхідності відповідно до наданих законодавством повноважень та у межах закону, не несе відповідальності за завдані збитки. Такі збитки компенсуються за рахунок держави»*.

15. Корупція – соціально-небезпечне явище, змістом якого є система негативних поглядів, настанов і діянь службових інститутів влади та управління, державних і недержавних підприємств, організацій і установ, спрямованих на задоволення особистих, групових або корпоративних інтересів шляхом використання свого службового становища. Корупцію в ОВС слід визначати як соціальне явище, що охоплює всю сукупність діянь, пов'язаних із неправомірним використанням працівниками, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, посадових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших правопорушень, у тому числі тих, які створюють умови для вчинення корупційних діянь чи є приховуванням їх або потурання їм. Високий рівень корумпованості працівників ОВС є гострою проблемою сучасного українського суспільства. Вона викликає недовіру народу до правоохоронних органів і до інститутів державної влади загалом.

Ефективна протидія корупції потребує системного підходу, чітко визначених пріоритетів та належного забезпечення. Ігнорування хоча б однієї з цих складових суттєво знижує ефективність боротьби з корупційними проявами в ОВС. Основними напрямками протидії корупції мають бути: удосконалення антикорупційного законодавства; формування сучасного управлінського апарату; превенція корупції; удосконалення заходів щодо виявлення, розслідування, розгляду фактів корупційних діянь; притягнення винних осіб до передбаченої законом відповідальності за корупційні правопорушення у всіх випадках їх вчинення. Правові заходи превенції корупційним правопорушенням практичного спрямування необхідно поділити на дві групи: а) заходи адміністративної превенції щодо осіб, які вчиняють корупційні правопорушення; б) заходи адміністративної

превенції, які спрямовані на посадових осіб органів, покликаних вести боротьбу з корупцією.

16. В умовах, коли професійна деформація працівників ОВС доволі поширене явище, робота з її подолання повинна мати свою стратегію, що передбачає націленість на вирішення поставлених завдань; урахування реально існуючих процесів і протиріч соціального життя, що сприяють існуванню цього явища; визначення основних напрямків попередження та протидії професійній деформації працівників; формулювання цілей, способів і засобів цієї діяльності. Комплексна профілактика професійної деформації особистості працівника ОВС передбачає вдосконалення: нормативно-правового регулювання професійної діяльності; вжиття заходів організаційно-управлінського характеру; організацію професійно-психологічної підготовки працівників з метою підвищення мотивації до ефективної службової діяльності.

Подолання професійної деформації працівників ОВС повинно базуватися на обов'язковому врахуванні її детермінації, що сприятиме усуненню причин і умов, які її спричиняють. Враховуючи те, що питання протидії професійній деформації працівників ОВС досліджені недостатньо, запропоновано концепцію профілактики і протидії професійній деформації працівників ОВС України, яка передбачає багаторівневий підхід до вирішення цієї проблеми.

17. Комплексна проблематика профілактики професійної деформації особистості працівника органів внутрішніх справ України передбачає удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності працівників; заходів організаційно-управлінського характеру; організації професійного навчання та виховання працівників ОВС України з метою підвищення мотивації до ефективної службової діяльності кожного працівника; адміністративно-правових гарантій і прав працівників ОВС. Ефективність запропонованої концепції профілактики і корекції професійної деформації великою мірою залежить від послідовного, погодженого проведення комплексу заходів що охоплюють напрями, а саме: адміністративно-правові, організаційно-правові, соціально-психологічні та індивідуально-психологічні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Монографія

1. Кісіль З.Р. Проблеми професійної деформації працівників органів внутрішніх справ: монографія / Зоряна Романівна Кісіль. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – 607 с.

Рецензії: Арістова І.В Новий підхід до проблем професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України / І.В. Арістова // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Збірник. – Львів: ЛьвДУВС 2009. – Вип. 1. – С.344-347. – (Серія – юридична).

Берлач А.І. Проблеми професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України / А.І. Берлач // Часопис Хмельницького університету управління і права. – 2009. – №3 (32)– С. 451-453.

2. Навчальні посібники

1. Кісіль З. Р. Правове регулювання трудових відносин в органах внутрішніх справ України: науково-практичний посібник / М.П. Янковський, З. Р. Кісіль, В.М. Кісіль – Львів: Львівський юридичний інститут МВС України, 2005.– 186 с.

2. Кісіль З. Р. Організаційні засади управлінської діяльності в ОВС: наук.-практ. посібник / В.Л. Ортинський, З.Р. Кісіль, М.В. Ковалів – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006.– 315 с.

3. Кісіль З. Р. Адміністративна діяльність: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. [М. В. Ковалів, З.Р. Кісіль, Н.П. Тиндик, С.С. Єсімов та ін.] – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006.– 295 с.

4. Кісіль З. Р. Основи управління в органах виконавчої влади. навч. пос. для студ. вищ. навч. закл. / В.Л. Ортинський, З.Р. Кісіль, М.В. Ковалів– К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2007.– 235 с.

5. Кісіль З. Р. Правове забезпечення діяльності патрульно-постової служби органів внутрішніх справ України: навч.-практ. посібник для студ. вищ. навч. закл. [М. В. Ковалів, З.Р. Кісіль, Н.П. Тиндик, С.С. Єсімов] – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007.– 253 с.

6. Кісіль З. Р. Адміністративне право. [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / О. І. Остапенко, З.Р. Кісіль, М.В. Ковалів, Р.В. Кісіль. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 536 с.

7. Кісіль З. Р. Адміністративна діяльність: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / [М. В. Ковалів, З.Р. Кісіль, Д.П. Калаянов та ін.] – К.: Правова єдність, 2009. – 432 с.

8. Кісіль З. Р. Адміністративне право: навч. посібник – [2-е вид. для студ. вищ. навч. закл.] / О.І. Остапенко, З.Р. Кісіль, М.В. Ковалів, Р.В. Кісіль. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 536 с.

9. Кісіль З. Р. Професійно-психологічна підготовка працівників Державної служби боротьби з економічними злочинами: навч. посібник /за заг. ред. проф. В. Л. Ортинського; кол. авт. – Львів: ЛьВДУВС, 2010. – 388 с.

2. Статті у наукових фахових виданнях

1. Кісіль З.Р. Професійна адаптація молодих працівників ОВС до умов службової діяльності / З. Р. Кісіль // Науковий вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2003. – № 2. – С. 268 – 275.

2. Кісіль З.Р. Правове регулювання розірвання трудових відносин / З. Р. Кісіль // Життя і право. – Львів. – 2004. – №2. – С. 62–69.

3. Кісіль З.Р. Роль виховної роботи у загальному педагогічному процесі / З. Р. Кісіль // Науковий вісник Львівської національної академії ветеринарної академії імені С.З. Гжицького. – Т. 6(2). – Львів, 2004. – С.174–177.

4. Кісіль З.Р. Особливості творення корпоративного іміджу в ОВС / З. Р. Кісіль // Науковий вісник Львівського юридичного інституту МВС. – 2003. – № 3. – С. 136–142.

5. Кісіль З.Р. Професіоналізація – основа державної кадрової політики в Україні / З. Р. Кісіль // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2006. – №2. – С.111–120.

6. Кісіль З.Р. Моральні засади державної кадрової політики в регіоні України / З.Р. Кісіль // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ, 2006. – №3. – С.129–134.

7. Кісіль З.Р. Дотримання моральних норм як один із факторів усунення професійної деформації працівників ОВС / З.Р. Кісіль // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2007. – №2. – С.180–189.

8. Кісіль З.Р. Професійно-психологічна деформація та її врахування під час підготовки юридичних працівників у навчальних закладах МВС України / З.Р. Кісіль // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2007. – №1. – С.126–133.

9. Кісіль З.Р. Психологічна надійність професіонала як фактор протидії їх професійно-психологічної деформації / З.Р. Кісіль // Науковий вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2007. – №4(24). – С. 551–557.

10. Кісіль З.Р. Безпримусовий порядок дотримання норм права у демократичному суспільстві як фактор протидії деформації правової культури / З.Р. Кісіль // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2007. – №1(21). – С. 23–27.

11. Кісіль З.Р. Професійна деформація державних службовців як передумова виникнення корупції / З.Р. Кісіль // Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2007. – № 1. – С.268–279.

12. Кісіль З.Р. Дотримання норм права у демократичному суспільстві як фактор протидії деформації правової культури / З.Р. Кісіль // Вісник Донецького університету внутрішніх справ. – 2008. – №1. – С. 25–33.

13. Кісіль З.Р. Мораль як регулятор внутрішньої поведінки працівників органів внутрішніх справ / З.Р. Кісіль // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2008. – №1(25). – С.438–449.

14. Кісіль З.Р. Професійний ризик в діяльності працівників органів внутрішніх справ України / З.Р. Кісіль // Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 1. – С. 195–203.

15. Кісіль З.Р. Стрес як один із чинників можливої професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України / З.Р. Кісіль // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 2. – С. 155–165.

16. Кісіль З.Р. Макросистемні детермінанти розвитку професійної деформації особистості співробітника органів внутрішніх справ / З.Р. Кісіль // Південноукраїнський правничий часопис. – 2008. – № 1. – С. 201–205.

17. Кісіль З.Р. Проблеми соціального захисту працівників органів внутрішніх справ / З.Р. Кісіль // Митна справа. – 2008. – № 2. – С.102 – 108 с.

18. Кісіль З.Р. Роль правосвідомості у діяльності працівників органів внутрішніх справ як засобу протидії їх професійній деформації / З.Р. Кісіль // Митна справа. – 2008. – №3(57). – Ч.2. – С. 3–8.

19. Кісіль З.Р. Адміністративна відповідальність посадових осіб системи МВС України як фактор протидії їх професійної деформації / З.Р. Кісіль // Південноукраїнський правничий часопис. – 2008. – №3. – С.161–164.

20. Кісіль З.Р. Адміністративно-правовий статус працівника міліції як фактор протидії професійній деформації / З.Р. Кісіль // Південноукраїнський правничий часопис. – 2008. – №2. – С.123–126.

21. Кісіль З.Р. Юридичний зміст службової деліктоздатності посадової особи органів внутрішніх справ України як фактор протидії професійній деформації / З.Р. Кісіль // Економіка. Фінанси. Право. – 2008. – №10. – С. 23–27.

22. Кісіль З.Р. Усунення причин і умов вчинення правопорушень посадовими особами системи МВС України / З.Р. Кісіль // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – №2. – С. 28–33.

23. Кісіль З.Р. Адміністративна відповідальність працівника міліції як фактор протидії професійній деформації / З. Р. Кісіль // Митна справа. – 2008. – Ч.2. – №4. – С. 11–17.

24. Кісіль З.Р. Заходи адміністративного припинення загального призначення у діяльності працівників ОВС / З.Р. Кісіль // Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 3. – С.146–156.

25. Кісіль З.Р. Адміністративно-юрисдикційна діяльність органів внутрішніх справ із забезпечення конституційних прав і свобод людини / З. Р. Кісіль // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 1. – С. 144–154.

26. Кісіль З.Р. Повнота нормативно-правового регулювання як складова механізму адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в адміністративній діяльності міліції як фактор протидії їх професійної деформації / З.Р. Кісіль // Митна справа. – 2008. – №5(59). – С. 75-79.

27. Кісіль З.Р. Корупція в органах внутрішніх справ: проблеми протидії / З. Р. Кісіль // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 2. – С. 108–116.

28. Кісіль З.Р. Проблеми державно-службової діяльності працівників органів внутрішніх справ / З.Р. Кісіль // Часопис Хмельницького університету управління та права. – 2008(1). – № 3. — С.317–321.

29. Кісіль З.Р. Фактори протидії професійно-психологічній деформації працівників ОВС / З.Р. Кісіль // Часопис Хмельницького університету управління та права. – 2008. – № 3(27). — С.13 – 18.

30. Кісіль З.Р. Методологічні підходи до дослідження негативного феномена професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України / З.Р. Кісіль // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 4. – С. 125–136.

31. Кісіль З.Р. Значення правової регламентації та повноти виконання юридичної нормативної бази в формуванні професійної деформації у працівників органів внутрішніх справ / З.Р. Кісіль // Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 1. – С. 180–192.

32. Кісіль З.Р. Корупція в органах внутрішніх справ – передумова виникнення професійної деформації працівників міліції / З.Р. Кісіль // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 2. – С. 150–160.

33. Кісіль З.Р. Історіографія проблеми дослідження професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України як феномену наукової парадигми / З.Р. Кісіль // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 3. – С. 190–199.

4. Статті, тези доповідей, які додатково відображають результати дисертації

1. Кісіль З.Р. Єдність навчання і виховання у процесі вивчення гуманітарних дисциплін : матеріали міжнародної науково-практичної конференції [«Проблеми гуманітарної підготовки працівників ОВС в умовах Європейської інтеграції»], (м. Київ – Івано-Франківськ, 15–16 травня 2003 року) / МВС України, Прикарпатський інститут внутрішніх справ. – Івано-Франківськ: Прикарпатський ін.-т внутр. справ. – 2003. – С. 156-160.

2. Кісіль З.Р. Форми і методи навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах системи МВС України : матеріали міжвузівської науково-теоретичної конференції [«Проблеми становлення духовності і моралі молоді людини в сучасних умовах»], (м. Львів, 5 березня 2003 року) / МВС України, Львівський інститут внутрішніх справ. – Львів: ЛІВС. – 2003. – С.66 – 68.

3. Кісіль З.Р. Особливості творення корпоративного іміджу в ОВС із практики діяльності відділу роботи з персоналом Львівського інституту внутрішніх справ при НАВС України : матеріали міжнародної науково-практичної конференції [«Комунікативна компетентність працівників і їх зв'язки з громадськістю»], (м. Львів, 12 травня 2003 року) / МВС України, Львівський інститут внутрішніх справ. – Львів, ЛІВС. – 2003. – С.136 – 142.

4. Кісіль З.Р. Роль кримінальної субкультури в культурно-трансформаційних процесах : матеріали міжвузівської науково-практичної конференції [«Кримінальна субкультура як фактор злочинності»], (м. Луганськ, 26-27 жовтня 2006 року) / МВС України, Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ, Луган. держ. ун-т внутр. справ 2006. – С. 34 – 40.

5. Кісіль З.Р. Важливість створення програмно-технічних комплексів для використання інформаційних технологій в навчальному процесі : матеріали науково-практичного семінару [«Проблеми застосування інформаційних технологій у діяльності ОВС, навчальному процесі та взаємодії з іншими службами»], (м. Львів, 1 грудня 2006 р.) / МВС України, Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС. – 2006. – С. 34 – 38.

6. Кісіль З.Р. Корупційні дії як передумова виникнення професійної деформації працівників міліції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Кримінальний кодекс України 2001 року: проблеми застосування і перспективи удосконалення»], (м. Львів, 13-15 квітня 2007 року) / МВС України, Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС. – 2007. – С. 97 – 101.

7. Кісіль З.Р. Право у демократичному суспільстві як фактор протидії деформації правової культури : матеріали Звітної науково-практичної конференції [«Проблеми діяльності кримінальної міліції в умовах розбудови правової держави»], (м. Львів, 16 лютого 2007 року) / МВС України, Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС. – 2007. – С. 13 – 22.

8. Кісіль З.Р. Професіоналізація правоохоронців – основа кадрової політики в органах внутрішніх справ України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Організаційно-правові засади управлінської діяльності ОВС в умовах Європейської інтеграції»], (м. Одеса, 26 – 27 листопада 2007 року) / МВС України, Одеський юридичний інститут Харківського національного університету внутрішніх справ. – Одеса: ОНУВС. – 2007. – С.109-114.

9. Кісіль З.Р. Соціальна обумовленість вдосконалення адміністративно-правового регулювання застосування спеціальних засобів адміністративного припинення : матеріали науково-практичної конференції [«Проблеми забезпечення конституційних прав громадянина в кримінальному судочинстві»], (м. Львів, 26 жовтня 2007 року) / МВС України, Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС. – 2007. – С. 13 – 22.

10. Кісіль З.Р. Інформаційні технології в освіті – насуцна потреба нового тисячоліття : матеріали науково-практичного семінару [«Проблеми застосування інформаційних технологій у діяльності ОВС, навчальному процесі та взаємодії з іншими службами»], (м. Львів, 7 грудня 2007 р.) / МВС України, Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС. – 2007. – С. 80 – 83.

11. Кісіль З.Р. «Співвідношення понять «адміністративний процес» і «адміністративне провадження» : матеріали Міжнародної конференції [«Актуальні проблеми тлумачення і застосування правових норм»], (м. Львів, 28-29 березня 2008 року) / МОН України, Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка. – 2008. – С.110-113.

12. Кісіль З.Р. Особливості державно-службової діяльності працівників органів внутрішніх справ : матеріали Другої звітної наукової конференції [«Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи»], (м. Львів, 29 лютого 2008 року) / МВС України, Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС. – 2008. – С.292-300.

13. Кісіль З.Р. Девіантна поведінка як один із різновидів професійної деформації : матеріали науково-звітної конференції факультету кримінальної міліції Львівського державного університету внутрішніх справ [«Проблеми діяльності кримінальної міліції в умовах розбудови правової держави»], (м. Львів, 5 березня 2008 року) / МВС України, Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС. – 2008. – С.65-70.

14. Кісіль З.Р. Теоретичні та прикладні проблеми удосконалення адміністративної діяльності взаємодії міліції з громадськістю по попередженню деліктів : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції [«Взаємодія громадян та правоохоронних органів в контексті формування правової держави: правові, історичні, філософські та психологічні аспекти»], (м. Львів, 15 травня 2008 року) / МВС України, Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС. – 2008. – С.135-141.

15. Кісіль З.Р. Детермінанти розвитку професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ : тези міжнародної науково-практичної конференції [«Актуальні проблеми чинного адміністративного законодавства, шляхи подолання та перспективи вдосконалення»], (м. Івано-Франківськ, 30 травня

2008 р.) / МВС України, Прикарпатський юридичний інститут. – Івано-Франківськ: Прикарпатський юрид. ін.-т. – 2008. – С.41 – 44.

16. Кісіль З.Р. Шляхи реформування відомчої освіти з огляду на євроінтеграцію : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, [«Роль суспільно-політичних дисциплін у формуванні світогляду працівника ОВС»], (м. Львів, 23 травня 2008 року) / МВС України, Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС. – 2008. – С. 97-99.

17. Кісіль З.Р. Концепція профілактики професійної деформації особистості співробітника органів внутрішніх справ : матеріали третьої звітної наукової конференції [«Актуальні проблеми підготовки фахівців для підрозділів Державної служби боротьби з економічними злочинами»], (м. Львів, 6 березня 2009 року) / МВС України, Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС. – 2009. – С.135-141.

18. Кісіль З.Р. Корупційні дії як передумова виникнення професійної деформації працівників міліції : матеріали всеукраїнської наукової конференції [«Актуальні проблеми протидії злочинам у сфері економіки»] (Львів, 26 березня 2010.) / МВС України, Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС. – 2010. – С. 282–286.

19. Кісіль З.Р. Проблеми адміністративно-правового та соціального захисту працівників органів внутрішніх справ : матеріали регіонального круглого столу [«Державотворення та правотворення: прикладні аспекти»], (Львів, 18 лютого 2011.) / МВС України, Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС. – 2011. – С. 389 – 395.

АНОТАЦІЯ

Кісіль З. Р. Правові та психологічні засади запобігання професійній деформації працівників органів внутрішніх справ України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 19.00.06 – юридична психологія. – Національна академія внутрішніх справ. – Київ, 2011.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню такого соціально-психологічного явища, як професійна деформація працівників ОВС України. Уперше на монографічному рівні здійснено теоретичний і практичний аналіз проявів професійної деформації працівників ОВС України, що негативно впливає на ефективність їх діяльності, синтезовано й обґрунтовано юридико-психологічні, методологічні та прагматичні підходи до вивчення терміно-понять, що характеризують сутнісний зміст професійної деформації працівників ОВС. Запропоновано на основі аналізу численних проявів відхилень від нормативно визначеної поведінки, з'ясування передумов таких відхилень, осмислення різновекторних чинників впливу на їх появу та укорінення в практиці, опрацювання матеріалів проведеного опитування класифікацію детермінант професійної деформації. Визначено роль та місце комплексу заходів, спрямованих на протидію розвитку професійної деформації, окреслено значення детермінант негативних відхилень поведінки особи у механізмі соціалізації.

Сформульовано низку пропозицій щодо змін і доповнень до чинного законодавства, подальшої систематизації та уніфікації відомчих нормативно-правових актів, спрямованих на удосконалення теоретико-правових засад і практики застосування заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення в діяльності міліції як умови протидії професійній деформації працівників ОВС.

Запропоновано механізм правового регулювання протидії професійній деформації працівників ОВС України; обґрунтовано комплексні правові та соціально-психологічні заходи щодо реалізації концепції профілактики професійної деформації працівників.

Ключові слова: професійна деформація працівників ОВС, детермінанти професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України, правоздатність, дієздатність, правовий нігілізм, правова культура, адміністративно-правове регулювання, адміністративно-процесуальна діяльність, адміністративно-правова відповідальність, соціальний захист, професійний ризик, професійний стрес, концепція, корупція.

АННОТАЦИЯ

Кисель З. Р. Правовые и психологические основы предупреждения профессиональной деформации сотрудников органов внутренних дел Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 19.00.06 – юридическая психология. – Национальная академия внутренних дел. – Киев, 2011.

Диссертация посвящена комплексному исследованию феномена профессиональной деформации сотрудников органов внутренних дел Украины. В ней впервые на монографическом уровне осуществлен теоретический и практический анализ проявлений профессиональной деформации сотрудников ОВД Украины. Определено, что профессиональная деформация личности сотрудника ОВД – это негативные изменения психологических и социально-психологических особенностей личности, происходящие, в первую очередь, под влиянием специфики профессиональной деятельности. Обоснованны, с учетом рассматриваемой проблемы, методологические и практические подходы к противодействию профессиональной деформации сотрудников ОВД, предложена классификация ее детерминант, охарактеризованы роль и место дефектов морального и правового сознания как составляющих профессиональной культуры сотрудников ОВД в развитии профессиональной деформации, очерчены детерминанты таких отклонений в механизме социализации.

Исходя из того, что любая профессиональная деятельность оказывает существенное влияние на формирование личности, для выполнения тактических задач приобретаются определенные знания, формируются необходимые умения и навыки, а работа протекает в сходных условиях с определенным кругом общения и использованием повторяющихся действий и движений, доказано, что такие условия деятельности создают специфический внутренний мир личности и систему отношений, особенности реагирования на те или иные события, манеру держаться,

одеваться и т. д. Эти особенности выражаются в поведении человека и доступны для наблюдения и последующих выводов. Следовательно, специфика деятельности ОВД заключается в том, что ее выполнение нередко происходит в ситуациях с непредсказуемым исходом, она сопряжена с повышенной ответственностью сотрудников за свои действия, необходимостью общаться с разнообразным контингентом граждан, психическими и физическими перегрузками, требует от сотрудников решительных действий, способности пойти на риск и т. д. Эти специфические особенности деятельности оказывают значительное влияние на личностные характеристики индивидов и могут приводить к развитию профессиональной деформации у сотрудников. В наиболее общем виде следствием развития этого негативного явления может быть такой стиль и образ поведения проявления сотрудников ОВД, которые влекут за собой нежелательные оценки окружающих и не отвечают нормам профессиональной этики.

Установлено в процессе исследования, что признаки профессиональной деформированности первоначально начинают проявляться в самой личности, затем через поведение отражается на служебной деятельности и на общении с ближайшим окружением. Особенности личности и деятельности такого сотрудника проявляются по-разному. Развитие профессиональной деформации может оказывать негативное влияние на мотивацию служебного поведения сотрудника милиции. Иногда гипертрофированное развитие отдельных черт у такой личности приводит к ее профессиональной бесполезности, к аморальным поступкам или даже к нарушениям закона (совершению преступлений).

Вероятность возникновения профессиональной деформации у сотрудников ОВД фиксируется таким образом: до 5 лет службы – незначительная, маловероятная, наиболее распространен начальный уровень деформации; 6–10 лет – вероятность преимущественно средняя, начальный и средний уровни распространены одинаково; 11–15 лет – вероятность очень высока; более 15 лет – деформация практически неизбежна.

Анализ литературы и результаты проведенного опроса позволили классифицировать факторы, в той или иной мере оказывающие воздействие на процесс профессионализации и развитие профессиональной деформации личности сотрудников милиции. В целом в системной детерминации развития личности выделяются следующие моменты: индивидуальные свойства человека как предпосылки развития личности; социально-исторически обусловленный образ жизни как источник развития личности; профессиональная деятельность как основание осуществления жизнедеятельности личности в системе общественных отношений. На основании методологических подходов к исследованию детерминант профессиональной деформации, определен широкий круг факторов «влияния» на это юридико-психологическое явление. Имеется ввиду, в частности, и так называемые объективные предпосылки развития профессиональной деформации личности сотрудников ОВД, влияющие на процессы их профессионализации.

Результатом исследования явились научно обоснованные предложения, направленные на изменения и дополнения ряда принципиальных положений действующего законодательства, на дальнейшую систематизацию и унификацию

ведомственных нормативно-правовых актов, что позволит усовершенствовать теоретико-правовые основы и практику применения мер обеспечения производства в делах об административных правонарушениях в деятельности милиции как одного из условий эффективного противодействия профессиональной деформации сотрудников ОВД. Разработан и предложен также механизм правового регулирования и противодействия профессиональной деформации сотрудников ОВД Украины, обоснована программа комплексных правовых и социально-психологических мероприятий, направленных на реализацию концепции профилактики профессиональной деформации сотрудников.

Ключевые слова: профессиональная деформация сотрудников ОВД, детерминанты профессиональной деформации сотрудников органов внутренних дел Украины, правоспособность, дееспособность, правовой нигилизм, правовая культура, административно-правовое регулирование, административно-процессуальная деятельность, административно-правовая ответственность, социальная защита, профессиональный риск, профессиональный стресс, концепция, коррупция.

SUMMARY

Kisil Z. Law and psychological basics of prevention of professional deformation of officers of the Ukrainian Internal Affair bodies.— *Manuscript.*

The dissertation for achievement of a scientific grade of a doctor of legal sciences; specialization 19.00.06 – juridical psychology.— National Academy of Internal Affairs, Kyiv.— 2011.

This dissertation is dedicated to the complex research of the professional deformation phenomenon of the body's of Internal Affairs of Ukraine officers as the social-psychological appearance. For the first time, in the form of monographic research, theoretical and practical analysis of expressive forms of professional deformation of the body's of Internal Affairs of Ukraine officers, which negatively affects on the level of their functional effectiveness as well as the synthesis and theoretical argumentation of juridical-psychological, methodological and pragmatic sides of terminological production as the key-factor of the internal meaning of professional deformation explanations has been made. On the basis of analysis of numerous deviation facts, predicative factors of that kind of behavior, intellectual assimilation of different-sided supplements of previous objects and their practical appearance, with the help of sociometrical analysis results, the classification of professional deformation determination factors was made. The anti-deformational complex's activities, meanings of determination factors in the process of socialization function and location point were prescribed.

Numerous propositions of legal base transformations and modifications, further ways of legal act's systematization and unification process, aimed on improvement of theoretical-legal basics and practice of legal realization during the administrative procedure in the cases of authorized law offences committed by the officers of internal affairs were offered.

The mechanism of legal regulation professional deformation's prevention of the Internal bodies of Ukraine officers was proposed; the research contains strong

presumption of legal and social-psychological activities complexes which lead to professional deformation prophylaxis.

Key words: professional deformation of officers of body's of Internal Affairs, determination factors of professional deformation of officers of internal affairs of Ukraine, legal capacity, legal capability, legal nihilism, legal culture, administrative-legal regulation, administrative-jurisdictional activity, administrative responsibility, social defense, legal defense, professional risk, professional stress, conception, corruption.